

ABDULVEHAB ILHAMIJA ŽEPČAK

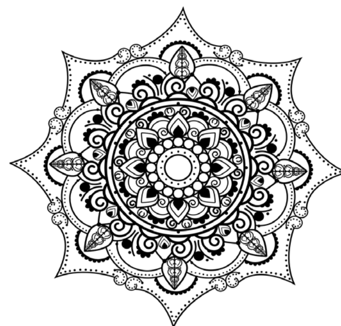
ILMIHAL

ELVIR DURANOVIĆ

SPECIFIČNOSTI
ILHAMIJINOG ALHAMIJADO ILMIHALA

Abdulvehhab Ilhamija Žepčak

Haza kitab bosnevi Ilmihal

Komentar i transliteracija: Elvir Duranović

Naslov: Specifičnosti Ilhamijinog alhamijado Ilmihala

Izdavač: Medžlis Islamske zajednice Žepče

Za izdavača: Džafer Gračić

Recenzent: Ismet Bušatlić

Lektor: Hamza Ridžal

DTP: Elvedin Subašić

Naslovnica: „A Design“, Adnan Dervišević

Štampa: „Elif“, Zenica

Tiraž: 300 kom

----------------------------- -------------------------

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine, Sarajevo

929 Ilhami A.
28(075)
821.163.4(497.6).09-1

SPECIFIČNOSTI Ilhamijinog alhamijado Ilmihala / [komentar i transliteracija Elvir Duranović]. - Žepče : Medžlis Islamske zajednice, 2018. - 110 str. : ilustr. ; 25 cm

Bibliografija: str. 109-110 i uz tekst. - Sadrži i: Ilmihal / Abdulvehhab Ilhamija Žepčak

ISBN 978-9926-8259-0-4
1. Ilhamija, Abdulvehhab: Ilmihal. - I. Ilhamija, Abdulvehab Ilhami, - Abdulvehhab ibn Abdullvehhab Žepčevi 1773-1821 - Ilmihal - Biografije
COBISS.BH-ID 25616134

<-----------------------------------

Abdulvehhab Ilhamija Žepčak

ILMIHAL

Elvir Duranović
Specifičnosti Ilhamijinog alhamijado Ilmihala

MEDŽLIS ISLAMSKE ZAJEDNICE ŽEPČE

Žepče, 2018.

RIJEČ IZDAVAČA

Abdulvehhab Ilhamija, vjerski prosvjetitelj, alim i pjesnik, najpoznatiji je Žepčak osmanskog perioda. Njegova socijalno-društvena osjetljivost na nepravdu uozbiljena u snazi stiha i dubini pjesničkog izraza osigurala mu je, s jedne strane, trajno mjesto u srcima Bošnjaka potonjih generacija, dok ga je, s druge strane, vodila neumitnoj ličnoj tragediji koja ga je zadesila u Travniku 1821. godine. Ilhamijini stihovi:

Čudan zeman nastade

Sve zlikovac postade,

i

Potlje jednog ne miluj,

A drugog se ti ne boj,

postali su svojevrsna himna obespravljenih za kojom su posezali u trenucima kada su željeli ukazati na nesnosnu nepravdu bezobzirnih vlasti.

Kao dobar poznavalac orijentalnih jezika Ilhamija je svoju prozu i poeziju pisao na arapskom, turskom, ali i bosanskom jeziku. Vodeći čitaoca kroz mistične okeane islamske duhovnosti, znalački vješto pisao je o perdama (zastorima) ovoga svijeta koje zaklanjaju srce i oči ašika od Onoga Kojeg voli i za Kojim mu srce žudi. No, Ilhamija nije bio mistik lišen svake veze sa stvarnošću. Uz stihove pisane u žaru aška, Ilhamija je društveno osviješten i angažiran autor koji se ne boji pisati o realnim društvenim problemima precizno detektirajući njihove izvore.

Kao što i priliči pjesniku njegovog ranga, poezija mu je istražena i o njoj su do sada napisane značajne studije. No, njegovom proznom radu, istina sadržajno dosta skromnijeg obima, do sada se poklanjala slabija pažnja. Ilhamija je napisao dva prozna djela, *Tuḥfa al-muṣallīn wa zubda al-hāš'in* (*Dar onima koji se klanjaju Bogu i poslastica skrušenim*) na turskom jeziku i alhamijado *Ilmihal* na bosanskom jeziku. Oba njegova prozna djela ostala su prilično nezapažena u našoj literaturi. Upravo je tu nepravdu Medžlis Islamske zajednice Žepče odlučio ispraviti objavljivanjem ove publikacije.

Knjiga koja je pred vama sastoji se iz dva dijela. Prvi dio predstavlja izvorni naučni rad dr. Elvira Duranovića „Alhamijado Ilmihal Abdulvehhaba Ilhamije Žepčaka“. U ovom dijelu rada autor nas ukratko upoznaje sa životom i djelom Ilhamije Žepčaka, sačuvanim rukopisima njegovog *Ilmihala* i specifičnostima grafije, donoseći i pregleda sadržaja *Ilmihala*.

Drugi dio knjige obuhvata faksimile rukopisa Ilhamijinog alhamijado *Ilmihala* s uporednom transliteracijom na latinici, obogaćenom brojnim objašnjenjima, čiji je autor također dr. Duranović. Oba dijela knjige objavljena su u *Analima* Gazi Husrev-begove biblioteke u Sarajevu (knj. XXXVIII, Sarajevo, 2017., str. 263-278).

Duboko svjestan činjenice da njegovi sugrađani ne poznaju dovoljno orijentalne jezike, Ilhamija je odlučio napisati *Ilmihal*, vjeronaučni udžbenik za širu populaciju, u kojem je obradio temelje islamskog vjerovanja i osnovne obaveze kojih su svaka muslimanska i musliman dužni izvršavati kako bi sebi osigurali vječnu sreću u Džennetu. Danas, dvjesto godina nakon što je Abdulvehhab Ilhamija aktivno djelovao na vjerskom prosvjećivanju muslimana u Žepču, Medžlis Islamske zajednice Žepče objavljivanjem faksimila rukopisa njegovog alhamijado *Ilmihala* s transliteracijom na latinici, iz duboke zahvalnosti prema Ilhamiji i svim vrijednim alimima koji su ostavili neizbrisiv trag u vjerskoj i kulturnoj historiji Žepča, želi promovirati manje poznata Ilhamijina djela i sačuvati od zaborava njegove očinski tople savjete i mudre izreke.

Osim upoznavanja šire javnosti s Ilhamijinim proznim djelima, objavljivanjem njegovog alhamijado *Ilmihala* uz uporednu transliteraciju na latinici željeli smo ostvariti još jedan cilj, a to je promoviranje *alhamijado književnosti* (bosanska književnost pisana arapskim pismom), koja se, pod snažnim orijentalnim utjecajem, razvila kao svojevrsni specifikum u Bosni i Hercegovini tokom osmanske uprave. Sigurni samo da će i prosječnim poznavaocima arapskog pisma biti izuzetno zanimljivo čitati izvorni tekst Ilhamijinog *Ilmihal*.

Objavljivanje knjige koja je pred Vama bilo bi nezamislivo bez saradnje institucija i pojedinaca koji su u realizaciji ovog projekta nesebično pomagali Medžlisu Islamske zajednice u Žepču.

Iskreno se zahvaljujemo odgovornima u Institutu za islamsku tradiciju Bošnjaka što su prepoznali značaj projekata *Alhamijado Ilmihal Abdulvehhaba Ilhamije Žepčaka* i, uvrstivši ga u svoj plan rada, omogućili njegovu realizaciju.

Upravi Gazi Husrev-begove biblioteke i redakciji *Anala GHB* zahvalni smo na tome što su nam rado ustupili rad dr. Elvira Duranovića *Alhamijado Ilmihal Abdulvehhaba Ilhamije Žepčaka*.

Srdačno se zahvalujemo i upravi Nacionalne i univerzitetske biblioteke u Sarajevu koja nam je dala na korištenje faksimile rukopisa Ilhamijinog alhamijado *Ilmihala* i, po prvi put, odobrila njegovo publiciranje.

Objavljivanje ove vrijedne knjige bilo bi nemoguće bez svesrdne finansijske pomoći BH Telecoma d.d. Sarajevo, direkcije Zenica, na čemu im se od srca zahvaljujemo.

Za dizajn naslovnice knjige zaslužan je „A-DESIGN“ i Adnan Dervišević, „Sarajlija rođenjem a srcem Žepčak“, kako se voli predstaviti.

Na kraju, u cilju očuvanja sjećanja na izuzetno djelo Abdulvehhaba Ihamije Žepčaka, želimo vas obavijestiti da MIZ Žepče u narednom periodu planira, ako Bog da, prevesti s turskog i objaviti Ilhamijino drugo prozno djelo, *Tuḥfa al-muṣallīn wa zubda al-hāš'in* – *Dar onima koji se klanjaju Bogu i poslastica skrušenim*. Pri realizaciji ovog projekta svakako ćemo se osloniti na vašu podršku na kojoj se unaprijed zahvaljujemo.

Glavni imam

Medžlisa Islamske zajednice Žepče

Džafer Gračić, prof.

SPECIFIČNOSTI ILHAMIJINOG ALHAMIJADO ILMIHALA

Uvod

Unutar osmanske kulturne zone edukacija o islamu kroz formu ilmihala[1], vjeronaučnog udžbenika za širu populaciju, razvila se prije nego što je Bosna i Hercegovina ušla u sastav Osmanske države. Prvi ilmihal na turskom jeziku pod nazivom *Mukaddime* napisao je Iznikli Kudbuttin 1418. godine.[2] Nakon toga napisani su brojni ilmihali, a uporedo sa širenjem islama u našoj zemlji proširila se tradicija poučavanja osnovama islamu uz korištenje ovih popularnih vjeronaučnih udžbenika. S obzirom da su ilmihali općenito namijenjeni široj populaciji, a kako većina muslimana u Bosni i Hercegovini za vrijeme osmanske uprave nije razumijela turski i arapski jezik, osnovna edukacija o islamu uglavnom se svodila na pūko memorisanje vjerskih sadržaja. Takva situacija potrajala je gotovo do druge polovine XVIII stoljeća kada je javni poziv da se osnovno vjersko obrazovanje u mektebima izvodi na narodnom jeziku uputio Muhamed Velihodžić Razi (1722-1786), autor moralno-didaktične pjesme na bosanskom jeziku *Čujete djeco, svikoli*, napisane za djecu i omladinu.[3] U isto vrijeme dok je Muhamed Velihodžić pozivao na uvođenje narodnog jezika u osnovne vjerske škole, u Žepču se rodio Abdulvehhab Ilhamija Žepčak, autor jednog od najstarijih ilmihala na bosanskom jeziku.

Sadržaj Ilhamijinog *Ilmihala* široj javnosti predstavio je Ibrahim Kemura u radu objavljenim u *Glasniku VIS-a* 1975. godine.[4] Kemura, među-

[1] S obzirom da je u bosanskom jeziku termin *ilmihal* postao sinonim za udžbenik islamske vjeronauke, u ovom radu ćemo ga pisati malim slovom, osim u slučajevima kada se ova riječ pojavi u naslovu nekog djela.

[2] Recep Kaymakcan, „Islam in Turkish Religious Education: From Traditional Understanding to Modern“, *Islamic Textbooks and Curricula in Europe*, Peter Lang – Internationaler Verlag der Wissenschaften, Frankfurt am Main, 2011., str. 257-258.

[3] Muhamed Huković, „Napori za uvođenje narodnog jezika u početne vjerske škole muslimana“, *Anali GHB*, knj. XVII-XVIII, Gazi Husrev-begova biblioteka, Sarajevo, 1996., str. 242-243.

[4] Ibrahim Kemura, „Ilmihal Abdul Vehab Ilhamije na bosanskom jeziku“, *Glasnik VIS-a*, god. XXXVIII, br. 1-2., Sarajevo, 1975., str. 29-43.

tim, zbog izrazito nečitke grafije rukopisa R-2929 iz Gazi Husrev-begove biblioteke koji je korišten za transliteraciju Ilhamijinog *Ilmihala*, nije bio u mogućnosti, kako sam priznaje, „...i pored najbolje volje pojedine riječi (...) dešifrovati, te smo ih ostavili nerazrješenima.“[5] Komparativnom analizom sadržaja pomenutog rukopisa s drugim rukopisima ovog *Ilmihala* koji su u međuvremenu postali dostupni istraživačima, ustvrdili smo nekoliko bitnih činjenica koje su nas opredijelile da se ponovo pozabavimo ovom tematikom. Prvo, rukopis R-2929 ne sadrži kompletan tekst Ilhamijinog *Ilmihala*. Naprimjer, savjet Ilhamijinog muderrisa Karahodže i potpis autora koje nalazimo u starijim rukopisima *Ilmihala* nedostaju u ovom. Drugo, određene riječi Kemura je pogrešno transliterirao što je izazvalo brojne nejasnoće u tekstu na koje smo u radu ukazali. Treće, Kemura je pojedine riječi i dijelove teksta *Ilmihala* namjerno izostavio. Naprimjer, sve nemuslimane, svejedno bili oni pripadnici objavljenih religija ili ateisti, Ilhamija naziva zajedničkom imenicom „vlah“ koja u njegovo vrijeme nije imala, ali u današnje može imati pogrdno značenje. Zarad etničke korektnosti Kemura nigdje u *Ilmihalu* nije naveo ovu riječ, niti je spomenuo razloge zbog kojih ju je izostavio. Jasno je, dakle, da Kemura iz pomenutih razloga nije ponudio kompletan transliterirani tekst Ilhamijinog *Ilmihala*, čime je u značajnoj mjeri umanjena vrijednost ovog izuzetno vrijednog, moguće i najstarijeg vjeronaučnog udžbenika na bosanskom jeziku.

Imajući u vidu navedeno, u ovom radu smo na osnovu rukopisa Rs-94 iz Nacionalne i univerzitetske biblioteke u Sarajevu, ponudili transliteraciju kompletnog teksta Ilhamijinog *Ilmihala* uz objašnjenje grafije i nužne komentare.

Rad je podijeljen u četiri dijela. Na početku se ukratko govori o životu i djelu Abdulvehhaba Ilhamije Žepčaka. Nakon toga je predstavljeno pet do sada poznatih rukopisa njegovog *Ilmihala*. Potom je pažnja usmjerena na specifičnost grafije rukopisa Rs-94 iz Nacionalne i univerzitetske biblioteke u Sarajevu, a zatim slijedi pregled sadržaja *Ilmihala* i komparativna analiza ovog vjeronaučnog udžbenika s drugim alhamijado ilmihalima. Glavni dio rada predstavlja transliteracija Ilhamijinog *Ilmihala* na latinicu s brojnim komentarima i rječnikom arabizama, turcizama i lokalizama.

---

[5] Ibid, str. 34.

Abdulvehhab ibn Abdulvehhab, Ilhamija, Žepčak

Jedan od najplodnijih bosanskohercegovačkih pisaca s kraja XVIII i početka XIX stoljeća na narodnom jeziku Abdulvehhab ibn Abdulvehhab Ilhamija[6] rođen je u Žepču 1187. h.g./1773. godine. Rano je ostao siroče. U jednoj pjesmi bilježi da oca ne pamti, a da majke nema.[7] Osnovno i srednje obrazovanje završio je u rodnom mjestu. U djelu *Tuḥfa al-muṣallīn wa zubda al-hāš'in* Ilhamija navodi da mu je jedan od učitelja bio izvjesni hadži Kerim-zade (Hadžićerimović). Iako je Kasim Dobrača mišljenja da je Hadžićerimović, ustvari, Ahmed-ef. Karahodža[8], muderris u lokalnoj medresi u Žepču, vjerovatnije je da je to bio njegov prvi imam i učitelj u mektebu. Nakon osnovnog obrazovanja Ilhamija je upisao Ferhadiju medresu u Žepču. Tokom druge polovine XVIII stoljeća muderrisi u ovoj medresi bili su Abdullah-ef. Karahodža, autor čuvene *Bošnjakuše*, i njegov sin Ahmed-ef. koji je ovu časnu dužnost preuzeo nakon smrti oca 1766. godine.[9] Poslije završenog školovanja u žepačkoj medresi nemirni duh i želja za naukom odveli su Ilhamiju u Tešanj gdje je od tamošnjeg muderrisa hadži Abdullah-ef. Čankarije 1810. godine dobio idžazetnamu da može predavati hadis, tefsir i fikh, odnosno šerijatske znanosti s njihovim pomagalima.[10] Duhovne nauke i tesavvuf Ilhamija je u međuvremenu izučavao u Fojnici, a duhovni učitelj (*muršid*) najvjerovatnije mu je bio čuveni šejh nakšibendijskog tarikata Husejn-baba.[11] Okončavši formalno obrazovanje i usavršivši se u duhovnim naukama, Ilhamija se posvetio predavanju učenicima i pisanju djela. Kako je smatrao da je njegova poezija plod božanskog nadahnuća uzeo je pjesnički pseudonim *Ilhami* (nadahnuti) po kojem je bio poznat širom Bosne i Hercegovine.[12]

Svojim spisateljskim opusom Ilhamija poučava, savjetuje, opominje, podstiče i kritikuje negativne pojave njegovog doba. Odvažan i hrabar kakav je bio, u jednoj pjesmi poručuje:

---

[6] O životu i djelu Abdulvehhaba Ilhamije Žepčaka do sada je napisana obimna građa. Cijenjenog čitaoca upućujemo na literaturu o Ilhamiji u djelu Muhameda Hadžijamakovića, *Ilhamija: život i djelo*, El-Kalem 1991., str. 163-167.

[7] Kasim Dobrača, „Tuhfetul-muṣallin ve zubdetul-h̲aši'in od Abdul-Vehaba Žepčevije Ilhamije", *Anali GHB*, knj. II-III, Sarajevo, 1974., str. 46.

[8] Ibid, str. 46.

[9] Muhamed Hadžijamaković, „Ilhamija, život i djelo", El-Kalem, Sarajevo, 1991., 12-13.

[10] Muhamed Ždralović, „Abdulvehab ibni Abdulvehab Žepčevi-Bosnevi (Ilhamija)", *Anali GHB*, knj. V-VI, Sarajevo, 1978., str. 140.

[11] Kasim Dobrača, „Tuhfetul-muṣallin ve zubdetul-h̲aši'in od Abdul-Vehaba Žepčevije Ilhamije", *Anali GHB*, knj. II-III, Sarajevo, 1974., str. 46.

[12] Ibid, str. 47-48.

Potlje Jednog ne miluj,

a drugog se ti ne boj.

Nije se libio kritikovati društvenu stvarnost, potkupljivu ulemu, neznalice među dervišima i nepravednu vlast. Njegova energičnost i ustrajnost na tom polju nisu prošli neprimijećeno. Bosanski vezir Džalal-paša prvo je pozvao Ilhamiju u Travnik 1237. h.g./1821., da bi po njegovom dolasku naložio njegovo pogubljenje. Ukopan je Travniku gdje je nad njegovim mezarom podignuto turbe.

O mučkom ubistvu Ilhamije postoje brojne legende i predanja. Muvekit bilježi da je Dželal-paša nakon dugog razgovora rekao Ilhamiji: „U našoj štali razbolio se jedan jahači konj. Baba, idi tamo i liječi ga!“. Ilhamija je predosjetio šta mu se sprema pa je paši rekao: „Dušu ne ispustio dok vlast ne izgubio.“[13] Muvekit dalje navodi da je godinu dana nakon Ilhamijinog pogubljenja Dželal-paša smijenjen s dužnosti bosanskog vezira. Kada mu je stigao ferman o premještaju on se razbolio bolešću od koje nema lijeka.[14] Umro je u teškim mukama. Poput Ilhamije, i Dželal-paša je sahranjen u Travniku. Prema narodnom predanju koje se do današnjih dana prepričava u Travniku, Ilhamija je prije smrti kazao Dželal-paši da će na njegov grob ljudi dolaziti radi lijeka. Na mjestu gdje je ukopan Ilhamija i gdje se do 1959. godine nalazilo njegovo turbe, prije nego što je zajedno sa njegovim zemnim ostacima preneseno u Potur-mahalu, sagrađena je današnja Kantonalna bolnica u Travniku. Na mezarju u Potur-mahali Ilhamija je ukopan pored kabura Redžeb-dede, kojeg narodna tradicija u Travniku veže za sultana Mehmeda el-Fatiha i njegov pobjedonosni pohod na Bosnu 1463. godine. Ljudi i danas ponekad odlaze u Ilhamijino turbe gdje se mole za vlastito i za zdravlje bližnjih. Brigu o turbetu Redžeb-dede i Ilhamije danas vodi Medžlis Islamske zajednice u Travniku.[15]

---

[13] Salih Sidki Hadžihuseinović – Muvekkit, „Povijest Bosne“, s turskog preveli Abdulah Polimac..., knj. 2., El-Kalem, Sarajevo, 1999., str. 848.

[14] Ibid, str. 849.

[15] Kazivao Esad Baždalić, turbedar Ilhamijinog turbeta, u Travniku, 17. juna 2013.

Mezari Redžeb-dede i Ilhami-babe u turbetu u Potur-mahali, Travnik.

Ilhamija je jedan od rijetkih autora u Bosni i Hercegovini koji je pisao i na orijentalnim jezicima, turskom i arapskom, i na narodnom bosanskom jeziku, arapskim pismom (alhamijado). Pisao je prozu i poeziju, a sve što je pisao, kao što navodi Kasim Dobrača: „...odiše iskrenošću, toplinom i jakom željom da se time probudi i oživi vjerski moral njegovih suvremenika i da se uklone razne mane, slabosti i grijesi u koje su oni bili ogrezli..."[16] Njegov poetski opus obuhvata više od 100 pjesama moralno-didaktičkog i mističnog sadržaja napisanih na arapskom, turskom i bosanskom jeziku.[17] Uz poeziju je napisao i dva prozna djela: već pominjano djelo o namazu i pobožnosti *Tuḥfa al-muṣallīn wa zubda al-hāš'in* i *Ilmihal* koji je u fokusu ovog rada.

Sačuvani rukopisi *Ilmihala* Abdulvehhaba Ilhamije Žepčaka

Koliko nam je do sada poznato, u orijentalnim zbirkama u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj sačuvana su četiri rukopisa Ilhamijinog *Ilmihala*. Dva rukopisa nalaze se u Gazi Husrev-begovoj biblioteci, jedan u Narodnoj i univerzitetskoj biblioteci u Sarajevu, dok se kopija jednog rukopisa nalazi u Orijentalnoj zbirci Arhiva Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu. Čini se da je peti primjerak rukopisa *Ilmihala*, jedini prepisan još za života Ilhamije, za sada izgubljen.

Kako što smo u uvodnom dijelu rada napomenuli, sadržaj Ilhamijinog *Ilmihala,* rukopis R-2929 u Gazi Husrev-begovoj biblioteci, široj javnosti

[16] Kasim Dobrača, „Tuhfetul-muṣallin ve zubdetul-h̲aši'in od Abdul-Vehaba Žepčevije Ilhamije", *Anali GHB*, knj. II-III, Sarajevo, 1974., str. 52.

[17] Fehim Nametak, „Pregled književnog stvaranja bosansko-hercegovačkih muslimana na turskom jeziku", El-Kalem, 1989., str. 190.

predstavio je Ibrahim Kemura.[18] Opis ovog rukopisa kasnije je pod kataloškim brojem 5805. objavljen u devetom tomu *Kataloga arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa u Gazi Husrev-begovoj biblioteci*.[19] Rukopis se sastoji od 30 listova veličine 16,5 x 11,5 sa po jedanaest redaka na stranici. Papir je debeo, hrapav, grub, tamnobijele boje, s vodenim znakom evropskog porijekla. Pismo je *nash*, a na pojedinim mjestima je vokalizirano. Pisan je nevještom rukom s mnogo grešaka.[20] *Ilmihal* je promijenio više vlasnika i mjēsta stanovanja. Njihova imena zabilježena su na kraju rukopisa. To su: Hasan Softić iz Radovja, neki Rizvić iz Palike, izvjesni Vuković iz Međurića, Salih Pašić-Živić iz Kozica i Munla Ibrahim iz Okolišta. Na početnoj stranici rukopisa zabilježeno je uputstvo na bosanskom jeziku o tome kako postupati s mrtvacem.

Ovaj tekst dopisan je naknadno što se može zaključiti po grafiji koja se razlikuje od one kojom je pisan *Ilmihal*.[21] Potom slijedi dova za zaštitu na arapskom jeziku, te *Tundžina-salavat*[22] na narednoj stranici. Na kraju teksta *Tundžina-salavata* zabilježena je 1253. h.g./1837-1838. godina. Ista godina zabilježena je na kraju *Ilmihala*. Kemura primjećuje da je rukopis veoma nečitak, a cijelo djelo pisano je s takvim gramatičkim greškama pri pisanju i tako slabim znanjem iz arapskog pisma da se tekst ne može ozbiljno uzimati kao osnov na kojem bi se gradila neka karakteristična ili generalna pravila o alhamijado pismu.[23]

Zbirku rukopisa R-8676 sa tekstom Ilhamijinog *Ilmihala* Gazi Husrev-begovoj biblioteci poklonio je rahmetli Osman Asaf Sokolović. Zbirka se sastoji od 57 listova formata 16,5 x 11,5 sa od 10 do 12 redaka po stranici. Pismo je *nasta'liq*, krupnije i vokalizirano, s većim proredom. Mastilo je crno, a papir tamnobijel, deblji, hrapav, s vodenim znakom evropskog porijekla. Povez je

---

[18] Ibrahim Kemura, „Ilmihal Abdul Vehab Ilhamije na bosanskom jeziku", *Glasnik VIS-a*, god. XXXVIII, br. 1-2., Sarajevo, 1975., str. 29-43.

[19] Haso Popara, „Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa/Gazi Husrev-begova biblioteka Sarajevo", sv. IX, London, Al-Furqān Fondacija za islamsko naslijeđe; Sarajevo, Rijaset Islamske zajednice u BiH, 2001., r. br. 2929., kat. br. 5805, str. 533.

[20] Ibid, str. 533.

[21] Ibrahim Kemura, „Ilmihal Abdul Vehab Ilhamije na bosanskom jeziku", *Glasnik VIS-a*, god. XXXVIII, br. 1-2., Sarajevo, 1975., str. 33.

[22] Blagoslov na Muhammeda, a.s., kojim se od Boga traži zaštita, pomoć u rješavanju tegoba, oprost grijeha i visoki stepeni.

[23] Ibrahim Kemura, „Ilmihal Abdul Vehab Ilhamije na bosanskom jeziku", *Glasnik VIS-a*, god. XXXVIII, br. 1-2., Sarajevo, 1975., str. 33.

kožni i očuvan.[24] Prvo djelo u zbirci je Ilhamijin *Ilmihal* koji obuhvata 22 stranice od 1b do 21b. Na prvoj stranici *Ilmihala* iznad bismile naknadno je dopisan naslov *Ilmihal Busnevi*. Tekst je najvećim dijelom vokaliziran i čitak. Pored Ilhamijinog *Ilmihala* u ovoj zbirci nalazi se i *Ilmihal* nepoznatog autora. Ustvari, radi se o skraćenoj verziji popularnog vjeronaučnog udžbenika koji je dr. Ismet Kasumović obradio u tekstu *Bergivija na bosanskom jeziku*[25] Kasumović navodi da je Bergivijin ilmihal u Bosni i Hercegovini bio toliko popularan da je u jednom periodu bio identificiran s pojmom ilmihala. Odnosno, prepisivači su vjeronaučne udžbenike naslovljavali nazivom Bergivija ili Birgivija, svejedno što autor dotičnog udžbenika nije bio čuveni osmanski učenjak Muhammed, sin Alije, El-Bergivi (umro. 1575.). U skladu s tim, ilmihal koji je dr. Kasumović obrađivao nosi naziv *Hāzā ṣuhuf Barkāwī bi lisān busnāwī – Ovaj spis je Bergivija na bosanskom jeziku*[26]*,* iako autor dotičnog ilmihala za sada nije poznat.

Treći sačuvani primjerak rukopisa Ilhamijinog *Ilmihala,* Rs-94, pohranjen je Nacionalnoj i univerzitetskoj biblioteci u Sarajevu. Rukopis obuhvata 21 stranicu formata 13,5 x 8. Pismo je *nash*, krupan, na mjestima vokaliziran.

Mastilo je crno, slabijeg kvaliteta. Papir je tamnobijel, deblji, glat, s vodenim znakom evropskog porijekla. Rukopis je bez poveza.[27] Naslov na početku ispisan je crvenim slovima هذا كتاب بوسنوي علمحال. Početne riječi svakog novog pasusa u *Ilmihalu* označene su crvenom bojom i nadvučene su crvenom linijom. Rukopis je prepisao Mustafa, sin Ibrahimov, 27. redžepa 1246. h.g., odnosno 10. januara 1831. u Atik-mahali u Fojnici. Vlasnik rukopisa bio je Derviš Omer iz Kreševa.

Baveći se Ilhamijom i njegovim spisateljskim radom, dr. Muhamed Ždralović je kod Mehmeda Bajrektarevića u Tešnju pronašao rukopis Ilhamijinog *Ilmihala*. Rukopis ima 13 stranica veličine 22 x 15. Prepisao ga je Isa, sin Hasanov, iz Maglaja 5. muharrema 1261. h.g., odnosno 15. januara

---

[24] Osman Lavić, „Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa/Gazi Husrev-begova biblioteka Sarajevo", sv. X, London, Al-Furqān Fondacija za islamsko naslijeđe; Sarajevo, Rijaset Islamske zajednice u BiH, 2002., R. br. 8676., kat. br. 6074, str. 235.

[25] Ismet Kasumović, „Bergivija na bosanskom jeziku", *Islamska misao*, god. XIII, br. 150, Sarajevo, 1991., str. 22-28.

[26] Ibid, str. 23.

[27] Osman Lavić, „Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa/Gazi Husrev-begova biblioteka Sarajevo", sv. X, Sarajevo, Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine, London, Al-Furqān Fondacija za islamsko naslijeđe; 2011., Rs-94., kat. br. 543., str. 387-388.

1845. godine. Na zadnjoj stranici rukopisa nalazi se čitljiv žig otisnut dva puta s natpisom *Tavakkul ‹alā Hāliq ‹Abduhū Ivez – Oslanjam se na svog Tvorca, Njegov rob Ivez*. Fotokopija ovog rukopisa nalazi se u Orijentalnoj zbirci Arhiva Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu pod brojem 2099.[28]

Uz četiri sačuvana primjerka Ilhamijinog *Ilmihala* poznati su nam neki podaci i o petom rukopisu koji još uvijek nije pronađen. Nadamo se da će i ovaj rukopis ugledati svjetlo dana i biti na raspolaganju istraživačima, pogotovo ako se zna da je to za sada jedini poznati rukopis *Ilmihala* prepisan u vrijeme dok je autor još uvijek bio živ. U tekstu *Ahmed Karahodža (Abdul-Vehab)* objavljenom u *Gajretu* 1934. godine, Osman Asaf Sokolović piše kako je 1933. godine Glavni odbor Gajreta uputio dopis svim pododborima da rade na sakupljanju važnijih dokumenata iz naše prošlosti. Između ostalih, na ovu akciju odazvao se kadija Derviš-ef. Buturović koji je sabrao nekoliko interesantnih dokumenata. Među njima je bio rukopis veličine 22 x 15 cm koji je sadržavao: *Sarf* (Gramatiku arapskog jezika), *Bosnalugati* (Bosansko-turski rječnik) s razgovorima na 18 stranica i nepotpun *Ilmihal* na našem jeziku od Žepčaka hadži Abdulvehhaba (34 stranice). Sve tri knjige prepisao je Ibrahim, sin Fazlin, u Fojnici 1218. h.g., odnosno 1803/04. godine.[29] Dakle, ovaj rukopis nastao je u Fojnici koju je u to doba sigurno posjećivao Abdulvehhab Ilhamija. Prijepis rukopisa najvjerovatnije je nastao na osnovu originala ili neke od prvih kopija originala. Na osnovu ovog rukopisa također znamo da je Ilhamija svoj *Ilmihal* napisao krajem XVIII ili neposredno početkom XIX stoljeća.

Interesantno je da je Osman Asaf Sokolović na osnovu zabilješke na kraju *Ilmihala* u kojoj stoji „...i još Karahodža veli: četvero ima. Jedno, ako ne uradiš, dan ćeš se kajati...“ zaključio da je Abdulvehhab Ilhamija Žepčak ustvari Ahmed-ef. Karahodža. Upravo zbog toga svoj tekst je i naslovio „Ahmed Karahodža (Abdul-Vehab)“. Danas znamo da je Ahmed-ef. Karahodža bio muderris mladom Ilhamiji u Ferhadiji medresi u Žepču krajem XVIII stoljeća. Iz poštovanja prema uvaženom učitelju Ilhamija je na kraju svog *Ilmihala* zabilježio njegove mudrosti ili nekog drugog člana ulemanske porodice Karahodža.

---

[28] Muhamed Ždralović, „Abdulvehab ibni Abdulvehab Žepčevi-Bosnevi (Ilhamija)“, *Anali GHB*, knj. V-VI, Sarajevo, 1978., fusnota 2., str. 128.

[29] Osman Asaf Sokolović, „Ahmed karahodža (Abdul-Vehab)“, *Gajret*, god. XV, br. 2., str. 32.

Tekst Osmana Asafa Sokolovića o Ilhamijinom *Ilmihalu* za nas je posebno važan. Naime, čini se da se dio u kojem se spominje savjet Karahodže može naći u najranijim, autografu najbližim primjercima *Ilmihala*. Ovog savjeta nema u rukopisima koji se čuvaju u Gazi Husrev-begovoj biblioteci, ali ga nalazimo u rukopisu Rs-94 iz Nacionalne i univerzitetske biblioteke, što znači da je tekst ovog rukopisa najbliži originalu.

S obzirom da je rukopis Rs-94 najstariji sačuvani primjerak Ilhamijinog *Ilmihala* i sadržajno najbliži originalu, na osnovu ovog rukopisa izvršit ćemo transliteraciju teksta *Ilmihala* s arapskog pisma na latinicu.

Specifičnosti grafije rukopisa Rs-94 iz Nacionalne i univerzitetske biblioteke u Sarajevu

Usljed nepostojanja jedinstvene grafije i standardnog pravopisa arebice sve do Džemaludina Čauševića i njegove *Matufovače*, svaki alhamijado autor razvijao je sopstveni stil pisanja primjenjujući sopstvena pravopisna pravila, što je značajno otežavalo čitanje teksta.[30] Ipak, do Ilhamijinog vremena već su bila uspostavljena određena pravila pisanja arebice i fonetsko prilagođavanje arapskih slova našem jeziku. Rukopis Rs-94 iz Nacionalne i univerzitetske biblioteke u Sarajevu pisala je osoba koja dobro poznaje pravila arapskog pisma s preglednim stilom pisanja. Slova su krupna, vješto napisana i najčešće vokalizirana. Riječi su uglavnom odmaknute jedna od druge, mada su ponekad enklitički oblici glagola biti „je“ i povratne rječice ili zamjenice „se“ spojeni s riječima koje im prethode ili dolaze neposredno iza njih. Iako ne postoje znakovi interpukcije, početak svakog novog pasusa označen je crvenom bojom iznad teksta, što rukopis čini preglednim i čitkim.

Grafija ovog alhamijado rukopisa ne odudara od, do kraja XVIII stoljeća, usvojenih pravila. Ovdje ćemo ukazati na najkompleksnija rješenja kako bi eventualnom istraživaču olakšali čitanje rukopisa.

Samoglasnik „a“ pisan je na čak četiri različita načina: s malim elifom iznad harfa (ٰ)– kad (قٰاد), , s malim elifom iznad normalnog elifa (اٰ) – sramotno (سِراٰمُتْنُو), s fethom (َ) iznad harfa – abdest (اَبْدَسْت), te s harfom hā sa sukunom (هْ) uglavnom na kraju riječi – Boga (بُوغَهْ), sifata (صِفٰاتَهْ) i sl.

Samoglasnik „e“ pisan je na tri načina: najčešće s fethom iznad harfa (َ) kako je i uobičajeno u arapskom pismu – *četiri* (چَتِرِي), s harfom *he* sa

---

[30] Muhamed Huković, „Alhamijado književnost i njeni stvaraoci“, Svjetlost, Sarajevo, 1986., str. 17.

sukunom (هْ) – *kibletu* (قِبْلَهْ تُو), a u pojedinim slučajevima slovo „e“ pisano je s elifom sa sukun i hemzetom s fethom (أْءَ) – *petero* (پِتَّأْرُو).

Samoglasnik „i“ pisan je s kesrom ispod harfa (ِ) – *nije* (نِيَهْ) i harfom *jā* s kesrom (يِ) – *tri* (تِرِي). Primjetno je također da je autor koristio kesru ispod harfa u mnogim riječima koje su počinjale s dva suglasnika – *drugo* (دِرُغُو), *znat* (زِنَاتْ), *svega* (سِوَغَهْ), dok je iznad prvog od dva suglasnika u sredini ili na kraju riječi najčešće stavljao sukun (ْ)– *muško* (مُشْقُو).

Samoglasnik „u“ također je pisan na dva načina: s dammom iznad harfa (ُ) uglavnom u riječima orijentalnog porijekla – *kudret* (قُدْرَتْ), *murad* (مُرَادْ), dok je u bosanskim riječima slovo „u“ najčešće pisano s dammom iznad elifa poslije kojeg je harf *waw* bez ikakvih znakova (أُو) – *mjestu* (مِيَسْتُو), *desnu* (دَسْنُو) i sl. Na taj način pisan je i samoglasnik „o“ (أُو) – *koliko* (قُولِقُو), *osmo* (أُوسْمُو), *eto* (اَتُو) itd.

Harfom ك označavana su tri latinična slova: „ć“ – *treće* (تِرَكَهْ), đ – *između* (اِزْمَكُو) i rijetko „c“ – Sunca (سُونْكَه) koje je češće označavano simbolom چ - *jaciju* (ياچِيُو). Isti znak (چ) korišten je da se označi slovo „č“ – *učiniš* (أُوچِنِيش). Primjetno je da se u tekstu u potpunosti poštuje razlikovanje afrikatskih parova „ć“ i „č“.

Slova „nj“ i „lj“ pisana su isto kao i slova „n“ i „l“, a razliku je moguće primijetiti samo na osnovu konteksta riječi – *ženskinje* (ژَنْسِقِينَهْ), *haljine* (حَالِنَهْ).

Poput svih vjeronaučnih udžbenika ovog tipa i *Ilmihal* Abdulvehhaba Ilhamije pisan je narodnim jezikom, običnim stilom razumljivim njegovim sunarodnjacima. Tekst obiluje riječima orijentalnog porijekla i brojnim lokalizmima. Na kraju rada donosimo spisak preko 250 turcizama, arabizama i lokalizama čije značenje bi moglo biti nejasno. Za razliku od rukopisa koji je Kemura obrađivao, u ovom rukopisu preovlađuje ijekavica, mada je ponegdje prisutna i ikavica.

Analiza sadržaja Ilhamijinog *Ilmihala*

Ebu Hurejre, r.a, kaže: „Jednog dana Allahov Poslanik, a.s., bio je među ljudima i tada mu je pristupio neki čovjek i upitao ga: ‘Allahov Poslaniče, šta je to iman?’ Odgovorio mu je: ‘Da vjeruješ u Allaha, u Njegove meleke, u Njegovu Knjigu i u susret s Njim, u Njegove poslanike te da vjeruješ u proživljenje na Sudnjem danu.’ Ovaj još upita: ‘Šta je islam?’ Odgovorio mu je: ‘Islam je: da vjeruješ u Allaha i da Mu u Njegovoj božanstvenosti ništa ne pridružuješ, da obavljaš propisane namaze, da izdvajaš naređeni zekat i da postiš mjesec ra-

mazan.' On još upita: 'A šta je ihsan?' On mu je odgovorio: 'Da robuješ Allahu kao da Ga vidiš, jer, iako ti Njega ne vidiš, on tebe vidi...'"[31] Ovaj čuveni hadis odigrao je značajnu ulogu u oblikovanju forme sadržaja ilmihalā kao vjeronaučnih udžbenika.[32] Hadis jasno ukazuje na tri najvažnije komponente islama u cjelini: *iman* – islamsko vjerovanje, *islam* – izvršavanje propisanih ibadeta i *ihsan* – lijep odnos prema Bogu i Božijim stvorenjima. Pogledamo li strukturu tradicionalnih ilmihala vidjet ćemo da oni, uz manja autorska odstupanja, slijede isti obrazac. Na početku se uvijek prvo govori o imanskim šartima, odnosno *imanu*, zatim o islamskim šartima, tj., *islamu* i na kraju svakog ilmihala upućuju se savjeti o lijepom ponašanju (ahlaku), odnosno *ihsanu*. Abdulvehhab Ilmhamija Žepčak u svom *Ilmihalu* slijedio je uspostavljeni obrazac. Iako to u samom tekstu nije naglašeno, njegov *Ilmihal* može se podijeliti u pet odvojenih cjelina ili poglavlja.

Poštujući strukturu većine ilmihala on u prvom poglavlju navodi i objašnjava pedeset i četiri fraza[33] koja svaki vjernik treba znati kako bi se spasio od džehennemske vatre. Tako je, naime, kako kaže Ilhamija, najlakše naučiti osnovne istine vjere i obavezne propise islama bez kojih se neka osoba ne može smatrati muslimanom. Shodno tradicionalnoj metodologiji koja se u našim krajevima održala do kraja XX vijeka, Ilhamija pedeset i četiri faraza obrađuje bez referiranja na Kur'an ili Sunnet. Odraz je to nekritičkog duha koji je u njegovo vrijeme preovladavao u društvu, a koji je podrazumijevao da se vjerske istine uče napamet i usvajaju, bez dubokog promišljanja, na način kako ih je tradicionalna ulema formulisala. Prema tome, učenik treba da sluša, uči i u životu primjeni vjerske propise u okviru svoje interpretativne vjerske tradicije, u bosanskohercegovačkom kontekstu to se označava pripadnošću maturidijskom akaidu i hanefijskom mezhebu. Svi tradicionalni vjeronaučni udžbenici ovu činjenicu neprestano potcrtavaju[34], a ni Ilhamija nije izuzetak od tog pravila. On stoga navodi trideset i četiri farza koji se nalaze unutar islamskih šarta, a potom i dvadeset fraza iz islamskih šarta. Interesantan je Ilhamijin pristup kod nabrajanja imanskih šarta. Naime, u savremenim ilmihalima, a vidjeli smo da je tako preveden i navedeni hadis,

---

[31] Vidi: El-Munziri, „Muslimova zbirka hadisa – sažetak", prijevod s arapskog: Muhamed Mrahorović …, El-Kalem, Sarajevo, 2004., hadis br. 2, str. 8-9.

[32] Recep Kaymakcan, „Islam in Turkish Religious Education...", 257.

[33] Slična podjela osnovnih istina vjere (imanski šarti) i obaveznih vjerskih obreda (islamski šarti) na pedeset i četiri farza može se naći i u drugim alhamijado ilmihalima. Vidi: Rukopis R-4911 kataloški br. 8010 u Gazi Husrev-begovoj biblioteci.

[34] Vidi: Ismet Kasumović, „Bergivija na bosanskom jeziku", *Islamska misao*, god. XIII, br. 150, Sarajevo, 1991.str. 28.

uobičajeno je da se djeca u mektebu poučavaju vjerskim istinama riječima: Ja vjerujem u Boga, u Božije meleke, u Božije kitabe, itd.[35] Osoba se na taj način poučava da postoji Bog, Njegovi meleki, Njegovi poslanici itd. Za Ilhamiju je, s druge strane, postojanje Boga, meleka i poslanika neupitno, pa on, nabrajajući imanske šarte, piše da je dužnost svakog vjernika „...Bogu vjerovat, melećima vjerovat, ćitābima vjerovat, pejgamberu vjerovat...“[36], čime se značajno mijenja pozicija osobe koja se poučava: od one koja tek uči da postoji Bog, objave i poslanici, do osobe koja vjeruje da je sve što je od Boga i Božijih poslanika istina.

Nakon nabrajanja obaveznih vjerskih propisa (farz), autor se ukratko osvrće na one manje obavezne, ali bitne propise (vādžib) vezane za namaz, značenje Božijih sifata i nazdravljanje prilikom kihanja.

U drugom poglavlju Ilhamija govori o tri sifata ili svojstva koji karakterišu islamsko vjerovanje u meleke, objave, Kur’an, poslanike, Muhammeda, a.s., Kijametski dan i sudbinu. Zapravo, u ovom dijelu knjige autor se, poštujući ujednačenu strukturu i ritam, detaljnije bavi pojedinim aspektima imanskih šarta s ciljem približavanja osnovnih vjerskih istina običnom čovjeku. Na kraju poglavlja Ilhamija govori o pripadnosti ehli sunnetu ve-l-džema’atu te slijeđenju Imam-i A’zama, Ebu Hanife[37] u poslovanju i Imama Mensura Maturidije38 u vjerovanju.

Treće poglavlje sadrži ukupno 162 savjeta o džennetskim uživanjima i njihovom dosezanju, džehennemskim strahotama i njihovom izbjegavanju, pobožnosti, lijepom ponašanju, sustezanju od ovoga svijeta, izboru bračnog druga, poštovanju roditelja i vjerskih učenjaka, pohvalnim svojstvima i poslovima, o zabranjenim djelima, važnosti znanja i pokuđenosti neznanja, dovi i sl. Ilhamija i u ovom poglavlju drži isti ritam kao u prethodnom, a opisi pojedinih scena, kako navodi Kemura, ukazuju na originalnost i maštovitost autora.

Opisujući džahiluk (neznanje) Ilhamija piše: „Šejtanska je stupica, njom hvata sebi družinu...“39, ili o vjernicima koji budu griješili kaže da će jedno vrijeme u džehennemskoj vatri odgorjeti „...kānō u kujumdžije srebro...“.[40]

---

[35] Vidi: Idris Resić i Sulejman Mašović, „Ilmihal kratka uputa u islam“, Visoki saudijski komitet za pomoć BiH, Bihać, 1993/94., str. 11.

[36] Rukopis Rs-94 u Nacionalnoj i univerzitetskoj biblioteci u Sarajevu, list 5.

[37] Ebu Hanife, utemeljitelj hanefijskog mezheba. Umro 150. h.g.

[38] Ebu Mensur el-Maturidi, čuveni sunijski teolog. Umro 333. h.g./944. godine.

[39] Rukopis Rs-94 u Nacionalnoj i univerzitetskoj biblioteci u Sarajevu, list 11.

[40] Ibid., list 10.

Većina savjeta u ovom poglavlju izvire iz Kur'ana i Sunneta. Međutim, neki od njih plod su narodne mudrosti koju je Ilhamija smatrao važnom. Ovo se posebno odnosi na savjete o ženama, izboru bračnog druga i razlikama između muslimanki i nemuslimanki. Opisujući nemuslimanke Ilhamija iznosi neutemeljene tvrdnje koje se kose s islamskim učenjem. On kaže: „I još u me gledaj, u vlahin(j)a tri su sifata. Prvo, turkovan(j)e i hodže ne miluju već traže gizde; drugo, duša im je mahala i vrata; treće, ezijjet čine mužu i komšiluku."[41] Imajući u vidu tolerantan odnos islama prema pripadnicima drugih objavljenih religija, nejasno je zašto je Ilhamija ove paušalne tvrdnje uopće i uvrstio u svoj *Ilmihal*. Moguće je da se radi o lokalnom razumijevanju odnosa muslimana i nemuslimana koje ishodi iz specifičnih predrasuda jednih naspram drugih vjerskih zajednica. S obzirom da u današnje vrijeme pojam „vlah" može imati pogrdno značenje, Kemura ovaj pasus uopće nije transliterirao nego ga je jednostavno izostavio. Kasim Dobrača, s druge strane, u svom tekstu o Ilhamiji, o značenju termina „vlah" kaže: „Značenje pojma 'vlah' može biti dvojako, u zavisnosti o odnosu dotične osobe prema muslimanima i muslimanskom društvu. Prvo, značenje tog pojma kod Bosanskih Muslimana je: onaj koji ne vjeruje, nemusliman, prvenstveno kršćanin... Drugo značenje ovog pojma, također veoma često, je: onaj koji nije pripadnik islama, nemusliman... komšija."[42] Čitajući tekst *Ilmihala* jasno je kako Ilhamija termin „vlah" koristi kao sinonim za sve nemuslimane, svejedno kojoj religijskoj tradiciji mimo islama pripadali. Na kraju nije nebitno napomenuti da istinsko islamsko vjerovanje Ilhamija naziva „turkovanje", a pravog vjernika „turčinom" ili „turkinjom" što za današnje Bošnjake također može biti uvredljivo. Takva terminologija jednostavno je odraz vremena u kojem je on živio.

Nakon što je iz raznih oblasti vjerskog i svakodnevnog života obradio po tri korisna savjeta, Ilhamija u četvrtom poglavlju nastavlja u sličnim ritmu, ali sada savjete ne dijeli lično, već ih kroz formu „I ja troje najvolim..." pripisuje Muhammedu, a.s., četverici Pravednih halifa, članovima Poslanikove, a.s., porodice, i poznatim melekima: Mikailu, Israfilu, Azrailu i Džebrailu, te Uzvišenom Bogu, dž.š. Ilhamija poglavlje završava navodeći troje koje on najviše voli.

U ovom dijelu *Ilmihala* on ustvari opisuje pomenute osobe kroz osobine po kojima su poznati, podstičući u isto vrijeme muslimane da se ugledaju na

---

[41] Ibid., list 11-12.

[42] Kasim Dobrača, „Tuhfetul-muṣallin ve zubdetul-h̲aši'in od Abdul-Vehaba Žepčevije Ilhamije", *Anali GHB*, knj. II-III, Sarajevo, 1974., str. 55.

njih. Naprimjer, on piše da je hazreti Husejn, r.a., rekao: „I ja troje najvolim. Boga milovat, fukaru rad Boga milovat, i šehid bit." Uz dvije lijepe osobine koje bi trebale krasiti svakog pravog muslimana, ljubav prema Bogu i samilost prema sirotinji, Ilhamija spominje u muslimanskoj narativnoj tradiciji najpoznatiji detalj o hazreti Husejnu, a to je njegova šehidska smrt na Kerbeli. S obzirom da Ilhamija u ovom poglavlju citira gore navedene osobe, zanimalo nas je da li su pomenuta predanja zabilježena u zbirkama hadisa. S tim u vezi, hadis o troje koje Allahov Poslanik, a.s., najviše voli pronašli smo u zbirci hadisa *Al-Muğtaba*, autora An-Nasāīja.[43] Ostali navodi iz poglavlja ne mogu se argumentovati niti su zabilježeni u hadiskim zbirkama. Slična predanja, uz neznatne izmjene, pronašli smo u knjizi *Kašf al-hafā'*.[44] Ova knjiga inače obiluje hikajama i narodnim predanjima koja su ljudi vremenom neargumentovano pripisivali Allahovom Poslaniku, a.s.

U petom poglavlju Ilhamija kroz poučnu „Hikaju o četiri hedije smrti" čitaoca podsjeća na neminovnost okončanja ovozemaljskog života. Sigurnost i spas nakon smrti moguće je postići, navodi Ilhamija, ako se meleku Azrailu, kaburu, melekima Munkiru i Nekiru, Mizanu, Sirat-ćupriji, melekima Maliku i Rizvanu, svojoj duši, te Muhammedu, a.s., i Dragom Bogu ponesu po četiri hedije. Ti pokloni ustvari su vjernikov uzoran život, dobra djela koja je činio, ibadeti koje je izvršavao i čuvanje od grijeha. S vjerskog stanovišta gledano, ove hedije predstavljaju poželjne radnje koje će vjerniku olakšati boravak u grobu i polaganje računa na Sudnjem danu. Pomenuta hikaja očigledno je bila važna Ilhamiji jer je, pod naslovom „Sjećanje na smrt", navodi i u svom drugom proznom djelu *Tuḥfa al-muṣallīn wa zubda al-hāš'in*.[45] Dodajmo na kraju da je „Hikaja o četiri hedije smrti" i danas veoma popularna, a neke njene varijante na arapskom i turskom jeziku mogu se pronaći na internetu.[46]

Dodatak u *Ilmihalu* su mudri savjeti muderrisa Karahodže o četiri kajanja. Na kraju knjige Ilhamija govori o vrijednosti *Ilmihala* i podsjeća one koji budu čitali njegov *Ilmihal* i učili po njemu da se mole za oprost njegovih grijeha. Na osnovu navednog može se konstatovati da Ilhamijin *Ilmihal* nije pisan formom pitanje-odgovor, uobičajenom za žanr alhamijado vjero-

[43] Vidi: Abu Abdurrahman Ahmad bin Šuajb An-Nasāī, „Sunan An-Nasāī Al-Muğtaba", Dār at-ta'sīl, 1436., h.g., hadis br. 3974. i 3975., str. 439-440.

[44] Ismā'il bin Muḥammad al-'Ağulani, „Kašf al-ḫafā' va muzīl al-ilbās 'ammā ištahara min al-ahādīs 'ala alsinea an-nnās", Maktaba al-Quds, Kairo, 1351. h.g., str. 340-341.

[45] Dobrača, „Tuhfetul-muṣallin..., str. 67.

[46] Vidi naprimjer online adresu: http://www.dinimizislam.com/detay.asp?Aid=2562, gdje je ova hikaja zabilježena na truskom jeziku.

naučnih udžbenika, niti nudi dovoljno informacija potrebnih za izvršavanje osnovnih vjerskih dužnosti, kao što je to, recimo, slučaj s Huminim[47] ili Ramićevim[48] ilmihalima. Sadržaj *Ilmihala* otkriva stvarnu svrhu zbog kojeg je napisan i publiku kojoj je namijenjen. Ilhamijin osnovni cilj je da pouči svoje sunarodnjake koji ne znaju turski ili arapski jeziku temeljnim istinama vjere, a potom da im očinskim savjetom omili vjeru, podstakne na učenje i djelovanje i upozori na štetne i negativne pojave koje bi ih mogle odvesti u propast. To je cjeloživotno znanje koje Ilhamija ne nudi samo maloljetnim polaznicima mekteba, čini se njima najmanje, već je namijenjeno omladini i starijim generacijama. Uz uobičajene savjete o pobožnosti i ahlaku, primjetno je da Ilhamija posebnu pažnju poklanja izboru bračnog druga i drugim društveno korisnim poslovima, pri čemu se ne ograničava samo na preporuke iz vjere, već obilno koristi narodnu mudrost blisku njegovim sunarodnjacima. Napomenimo na kraju da je nekoliko desetljeća nakon Ilhamije Abdulkerim Defeterdarija napisao djelo *Šurut-i islam ve nesajih el-enam*,[49] vjeronaučni udžbenik u stihu, čiji je sadržaj tematski veoma sličan Ilhamijinom *Ilmihalu*.

U nastavku rada donosimo transkripciju Ilhamijinog *Ilmihala* na latinici na osnovu rukopisa Rs-94 iz Nacionalne i univerzitetske biblioteke u Sarajevu. Sve razlike u tekstu *Ilmihala* između ovog rukopisa i rukopisa 2929 iz Gazi Husrev-begove biblioteke koji je obrađivao Ibrahim Kemura, kao i razlike nastale kao rezultat loše grafije rukopisa koji Kemura nije bio u mogućnosti ispravno pročitati, donosimo u fusnotama. Kako bi tekst *Ilmihala* olakšali za čitanje u transliteraciji smo izostavljene riječi i slova dodali u zagradama. Pored toga, uz pogrešno napisana pojedina slova u zagradama smo dodali slova koja bi tu trebala biti, a pretpostavljena poglavlja u knjizi odvojili smo s naslovima u zagradama. Također smo dodali interpunkcijske znakove čime je tekst dobio, za današnje okvire, prihvatljivu formu. Komentare pojedinih navoda *Ilmihala* i nužna pojašnjenja stavili smo u fusnote. Na kraju rada donosimo rječnik arabizama, turcizama i lokalizama hronološki kako su se pojavljivali u tekstu *Ilmihala*.

---

[47] Vidi: Omer Hazim Humo, *Sehletul-vusul*, Muzej Hercegovine, Mostar, 2010.

[48] Topal-hodža merhum hadži Muhammed-efendi, *Šurutul-islam*, Sarajevo, 1334. h.g.

[49] O Defeterdarijinom spjevu vidi: Ahmed Mehmedović, „Abdulkerim-efendija Defterdarija Zuhdi Sarajlija i njegov spjev *Šurut-i islam*", *Anali GHB*, knj. XXXVI, Gazi Husrev-begova biblioteka, Sarajevo, 2015., str. 151-185.

Zaključak

Ilhamija je jedan od rijetkih autora u Bosni i Hercegovini koji je pisao i na orijentalnim jezicima, turskom i arapskom, i na narodnom bosanskom jeziku, arapskim pismom (alhamijado). Pisao je prozu i poeziju. Njegov poetski opus obuhvata više od 100 pjesama moralno-didaktičkog i mističnog sadržaja napisanih na arapskom, turskom i bosanskom jeziku. Uz poeziju napisao je dva prozna djela: *Tuḥfa al-muṣallīn wa zubda al-hāš'in* i *Ilmihal*.

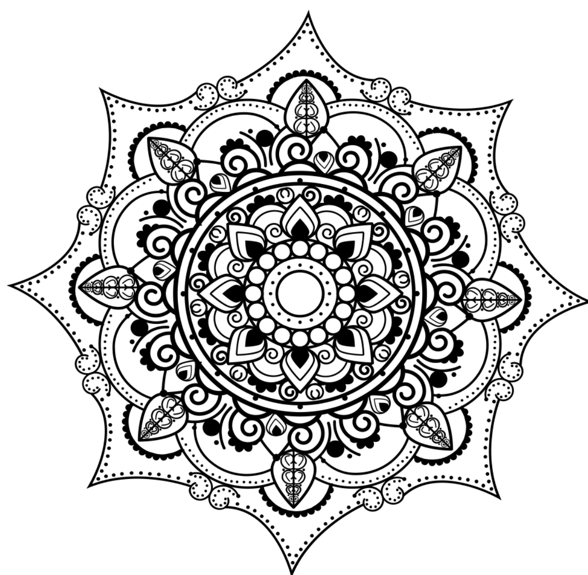
U ovom radu ukazali smo na pet, do sada poznatih, rukopisa Ilhamijinog *Ilmihala* od kojih su četiri na raspolaganju istraživačima, dok o petom imamo podatke iz druge ruke. Dva rukopisa ovog *Ilmihala* nalaze se u Gazi Husrev-begovoj biblioteci, jedan u Narodnoj i univerzitetskoj biblioteci u Sarajevu, dok se kopija jednog rukopisa nalazi u Orijentalnoj zbirci Arhiva Hrvatske akademija znanosti i umjetnosti u Zagrebu. Peti primjerak rukopisa *Ilmihala*, jedini prepisan još za života Ilhamije, za sada je izgubljen.

Sadržaj teksta *Ilmihala* Abdulvehhaba Ilhamije široj javnosti prvi je predstavio Ibrahim Kemura koji je na raspolaganju imao samo jedan rukopis *Ilmihala*, R-2929 iz Gazi Husrev-begove biblioteke. S obzirom da ovaj rukopis ne sadrži kompletan tekst *Ilmihala*, a prepisan je nevještom rukom pa je izrazito nečitak, što je rezultiralo nizom grešaka u transliteraciji teksta, u ovom radu smo na osnovu rukopisa ovog *Ilmihala* Rs-94 iz Nacionalne i univerzitetske biblioteke u Sarajevu i rukopisa R-8676 iz Gazi Husrev-begove biblioteke u Sarajevu ponudili transliteraciju kompletnog sadržaja *Ilmihala* na latinici, uz neophodne komentare.

Prije transliteracije *Ilmihala* ukazali smo na specifičnosti ovog rukopisa i njegove grafije kako bi budućim istraživačima olakšali čitanje. Komparativnom analizom ovog *Ilmihala* s drugim alhamijado vjeronaučnim udžbenicima iz XIX stoljeća konstatovali smo da se Ilhamija nije detaljno bavio pojedinim vjerskim propisima, već mu je cilj bio da svoje sunarodnjake koji ne znaju arapski i turski jezik pouči temeljnim istinama vjere te da im očinskim savjetom približi islam, podstakne ih na učenje i djelovanje i upozori na štetne i negativne pojave koje bi ih mogle odve-

sti u propast. Ilhamija se u svojim savjetima oslanja na osnovne izvore islama, ali i na svevremenske narodne umotvorine i mudrosti bliske ljudima za koje je *Ilmihal* i napisan. Njegov *Ilmihal* stoga je divan primjer knjige čiji nas mudri savjeti i danas, početkom XXI stoljeća, podjednako djelotvorno oplemenjuju kao što su to činili krajem XVIII i početkom XIX stoljeća, u vrijeme kada je djelo nastajalo

dr. Elvir Duranović

Abdulvehhab Ilhamija Žepčak

ILMIHAL

HĀZĀ KITĀB BOSNEVI ILMIHĀL[50]

Bismillāhi-r-Raḥmāni-r-Raḥīm
El-hamdu lillāhi Rabbi-l-'ālemin. Ve-ṣ-ṣalātu ve-s-selāmu 'alā Muhammedin ve ālihī ve ṣahbihī edžme'īn. Ve b'ad[51]

Pedeset i četiri farza

Ti znaj, Bog je, dželle šānuhū, rek(a)o i mušku i žensku, da budu mumini jer tko ne bude ostaće vijeko[52] u Džehennemu.[53] Imdi[54], najzaifnije[55] turkovan(j)e[56] val(j)a pedeset i četiri farza znat, a na (o)vu ruku[57] najlašn(j)e[58] (ih) je na pameti držat.

[50] „Ovo je Ilmihal na bosanskom jeziku".
[51] A zatim.
[52] Vječno.
[53] Kod Kemure stoji: „...u džehennemskom belaju."
[54] A sad.
[55] Najslabije.
[56] Ovdje u značenju: islamsko vjerovanje i obredoslovlje.
[57] Na ovaj način.
[58] Najlakše.

هذا كتاب بوسنوي علمحال

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمين والصلوة والسلام

علي محمد واله وصحبه اجمعين وبعدي زنائي

بوغيه جل شانه رقوا مشتوا ازنسقودا بودو

مؤمني يرتقونبودا اوستاكه ويقوا وجهنم امدي

نائي ضعفنيه تورقوانه ولا يدسا اي جتري

فرضه زنات انا ووروقو نائي لاشنه يه نايمائي

درزات

Koliko je muminski alameta[59], ja'ni[60], sifati[61] islama? Pet. Što su? Ovo su: post, namaz, hadž, zećat, kelime-i šehādet.

A koliko je u ovome petero pedeset i četiri farza?[62] Kako meselā[63], kad reknemo post tri su farza: nijjet učinit, ne jest, ne pit, džima'[64] ne činit, vakat znat.

Ama, kad reknemo namaz, dvadeset i dva[65] su farza. Meselā, iz dvora[66] sedam farza[67] reče se šarti[68]. Prvo, opaćit[69] i sebe i hal(j)ine i ono misto di će se klan(j)at; drugo, abdest uzet; treće, sramotno mjesto pokrit; četvrto, vakat znat; peto, kibletu se okrenut;

---

[59] Znak.

[60] Znači, odnosno.

[61] Svojstvo.

[62] Tj., koliko sveukupno frazova ima u pet islamskih šarta?

[63] Naprimjer.

[64] Intimni odnos.

[65] Ovo je greška jer je dvanaest namaskih farzova. Kod Kemure je ispravno napisano. Ista greška ponovljena je i u drugom rukopisu (R-8676) Ilhamijinog *Ilmihala* koji se čuva u Gazi Husrev-begovoj biblioteci.

[66] Tj., prije namaza.

[67] Ilhamija navodi da je ovih farza sedam uključujući u njih, kako ćemo vidjeti, i *iftitāhi tekbīr* – početni ili prvi tekbir u namazu. S obzirom da, prema hadisu, namaz počinje s početnim tekbirom, u današnjim ilmihalima ovaj tekbir se ispravno svrstava u namaske farzove, a ne u pripreme za namaz. Vidi: Idris Resić i Sulejman Mašović, *Ilmihal*..., str. 37.

[68] U novijim vjeronaučnim udžbenicima uobičajeno je da se pripreme za namaz nazivaju namaskim šartima ili uslovima za namaz. To su obaveze ili uslovi koje je vjernik dužan izvršiti kako bi uopće mogao pristupiti obavljanju namaza. Vidi: Idris Resić i Sulejman Mašović, Ilmihal..., str. 24-36.

[69] Očistiti.

2

قولقويه مومنسقي علامته يعني صفت اسلاما

يات شتو سواووس بوست نماز حج زكوت

كلمهٔ شهادت اقولقويه اووومابنار و

بدسات اي جتري فرضه قاقومتلا قادرقنامو

بوست تريسو فرضه نيت اوچنت نيست

نيت جماع نچنت وقت زنات اما قادرقنامو

نماز دوادسا ايدواسو فرضه متلا ازدوورتدام

فرضارجه سه شرطي بروواو باكت اسبه اي

حالنه اي اونوميستودكسه قلانات درغو

ابدست اوزات تركه سرامتنوميستوبوقرت

جتور توووقت زنات ياتو قبله توسه اوقرانوت

šesto, nijjet učinit; sedmo, prvi „Allāhu ekber“.
Iznutra pet reče (se) rukuni.[70] (To su): stajan(j)e, učen(j)e, ruku', sedžde, potledn(j)e sijelo[71].
Ama, kad bude sa abdestom, u abdesta četiri farza imaju. B(p)rvo[72], obraz umit; drugo, ruke s laktovima (oprat); treće, na glavu mesh[73] učinit; četvrto, noge z gležn(j)ovima oprat.[74] Dovle bi s namazkijem šesnajest.
Ama, ako bude i z gusulom, đene[75], u gusula tri su farza. Prvo, dobro usta izaprat; drugo, dobro nos izaprat; treće, sve tijelo oprat. Dovle bi devetnajest.
Ama, ako bude i s tejemumom, đene, su tri farza. (Prvo) nijjet učinit;

[70] Farzovi u namazu nazivaju se *rukni* ili *namaski ruknovi*.
[71] Kod Kemure: „...poslidne silo na ettehijjat."
[72] Ovo je jedno od rijetkih mjesta gdje je prepisivač napisao *b* umjesto *p*. Kod Kemure se ne navode redni brojevi u ovoj rečenici.
[73] Potrti.
[74] Kod Kemure „...noge iz gležneva oprat".
[75] Opet, još.

شستونیت اوچنت سادمو پروی الله اکبر

از نوتره پات رچاسه رکنی ستا یانه اوچانه

رکوع سجده پوتلدنه سیلو اما قاد بود سابد

ستم اوابد ستا چتر فرضا یمایو پرووا او پراز

اومیت در غو روقه سلا قتوومه ترگه ناغلا وو

مسح اوچنت چتور تو نوغه زغلز نوما او پرات

دوله بی سنماز قیم شسنا یست اما اقو بوده ازغو

سولم کنه او غسله تریسو فرضه پروود پرو اوسته

از اپرات درغود برونوش از اپرات ترگه سوه

تیلو او پرات دوله بی دوتنا یست اما اقو بوده

استه یومومم کنه سو تری فرضه نیت اوچنت

درغو

drugo, udarit ruke[76] po zeml(j)ano pa obraz umit; treće, udarit ruke, đene, po zeml(j)ano pa lijevom desnu, a desnom lijevu i s laktovuma[77] potrit. Ovo[78] hi[79] biše dvadeset i dva farza. A postenskije[80] metni tri, biše dvadeset i pet farza.[81]

Ama, kad reknemo hadž i tu imaju tri farza: nijjet učinit, na Arefatu duā[82] činit, Ćabu tavvāf činit. Biše dvadeset osam farza.

Ama, kad reknemo zećat i tu ima jedan farz: nijjet učinit. Biše dvadeset i devet farza.

Ama, kad reknemo kelime-i šehadet i tu se anlaiše[83] dvadeset farza. Meselā, u tomu se sbomin(j)e Bog.

---

76 Ovdje u značenju: dodirnuti rukama.

77 Kod Kemure se ne spominju laktovi.

78 Kod Kemure piše : „Evo...“.

79 Ovdje u značenju: ih.

80 Tj., s farzovima posta.

81 Ova rečenica izostavljena je kod Kemure.

82 Dovu učiti.

83 Razumijeti, shvatiti.

دِرغوا اودا ريت روقه پوزملا نو يا او برازا اوميت

تركه اودا ريت روقه كنه پوزملا نو يا اليو وم دسنو

ادسنوم ليو وا اسلا قتو ومه پوترت اووهي بشه

دوادسا ات ايدوا فرضه ايو ستنسقيه متني تري

بشه دوادسه ايپا ات فرضا اما قادر قنا موحج

ايتوا ايما يوتري فرضه نيت اوچنت ناعرفاتو

دعا چنت كعبوطوا فچنت بشه دوادسات

اي اوسام فرضا اما قادر قنا موزگوت ايتوا ايما ايدان

فرض نيت اوچنت بشه دوادسا ات ايدوت فرضا

اما قادر قنا مو كلمهٔ شهادت اي توسه انلا ايشه

دوادسات فارضا متلا اوتو موسه سبو منه بوغ

Imdi, On je rek(a)o da mi vjerujemo šestero. Meselā, Bogu vjerovat, melećima vjerovat, ćitābima vjerovat, pejgamberu vjerovat, Kijametu danu vjerovat[84], kaza-u kader[85] vjerovat, ja'ni, što god na glavu dođe, il' zlo il' dobro, sve znat od Boga (je).[86] Eto šest (farza).[87] Pak, đene, val(j)a znat četrnajest sifata. Čime ćemo Boga znat?[88] Meselā, (prvi kisum je) *sifati nefsije*[89], (a to je): *vudžūd*, ja'ni, ima Bog. Drugi kisum[90] (je) *sifati selbijje*[91] (to su): *kidem* – uvijek je bijo, postanka Mu nejma; *bekā'* – uvijek će bit, pošledka[92] Mu nejma; *muhālifet lil-havādis* – ni na što Bog ne nalikuje, nije kānō[93] mahlūk[94]; *kijām bi nefsihī* –

[84] Nakon spominjanja Kijametskog dana kod Kemure postoji dodatak: „...i sve da će poživit virovat..."

[85] Božije određenje. Pod utjecajem savremene terminologije Kemura je ovo pogrešno transliterirao sintagmom *kada ve kadar*.

[86] Kod Kemure se navode redni brojevi kod nabrajanja imanskih šarta.

[87] Ovih šest imanskih šarta u novijim vjeronaučnim udžbenicima nazivaju se imanskim šartima.

[88] Kod Kemure stoji: „Pak, đene, da te tko upita kako Boga viruješ i po čemu ga znaš, reci: po sifatima. A koliko je u Boga sifata? Reci četrnajest. Šta su? Reci: *bir kisim sifati nefsije*." U drugom rukopisu Ilhamijinog *Ilmihala* (R-8676) iz Gazi Husrev-begove biblioteke ovaj dio je isti kao i u rukopisu koji u ovom radu obrađujemo.

[89] Lična Božija svojstva.

[90] Dio.

[91] Negativna svojstva, odnosno svojstva koja ne priliče Uzvišenom Biću.

[92] Posljednji.

[93] Kao.

[94] Stvorenje.

ايمدي اونيه رقودامي ويرويامو نشستارو مثلا

بوغو ويرووات ملكيمه ويرووات كتابمه ويرو

وات بيغمبرم ويرووات قياموتدانو ويرووات

قضا و قدر و ويرووات يعني اشتو غود نا غلاو و

دوكه ايل زلو ايل دوبرو سوه زنات اود بوغه

اتوشا ست پاق كنه ولا زنات چتر نايست

صفاتا چيمكمو بوغه زنات مثلا صفت نفسيه

وجود يعني ايما بوغ دروغي قسم صفات سلبيه

قدم او ويقيه بيو پوستانقمو نيما بقا او ويقكه

بت بوشلدقمو نيما مخالفت للحوادث ني ناشتو

بوغ نه نالقويه نيه قانو مخلوق قيام بنفسه

سام سبومه

Sam Sobom je, Bog nije ničemu muhtādž[95]; *vahdānijjet* – jedan je, Bog šerīća[96] nejma. Treći kisum (je*) sifati subutijje zatijje hakikije me'ānije*[97]. Meselā, osam hi je: *hajāt* – živ je Bog hajatskijem sifatom; *ilum* – zna Bog ilumskijem sifatom; *sem* – čuje Bog semskijem sifatom; *besar* – vidi Bog besarskijem sifatom; *irādet* – Bog murād[98] čini iradetskijem sifatom; *kudret* – Bog je kādur[99] kudretskijem sifatom; *kelām* – Bog govori kelamskijem sifatom; *tekvīn* – Bog je stvarač tekvinskijem sifatom.

Ej, mumini, dovle iz šehadeta izvadismo šest muminun bihi[100], ja'ni, sifati imāna i četrnajest Božiji sifata. Te biva dvadest.[101] A gori je dvadeset.[102]

---

[95] Potreban.

[96] Drug, ortak.

[97] Pozitivna svojstva, odnosno svojstva Božijeg savršenstva. O Božijim svojstvima i podjeli Božijih svojstava vidi: Mehmed Handžić, „Ilmul-kelam" u: Mehmed Handžić, „Eseji, rasprave članci", knj. VI, Izabrana djela, Ogledalo, Sarajevo, 1999.

[98] Želja, ono za čim se čezne.

[99] Moćan, sposoban.

[100] Ono u što se vjeruje.

[101] Tj., šest imanskih šarta zajedno sa četrnaest Božijih svojstava čini ukupno dvadeset u ovom dijelu rada nabrojanih obaveznih postulata islamskog vjerovanja.

[102] Tj., autor je u gornjem dijelu rada obradio dvadeset i devet farza.

4

سادس سبوميه بوغ نيه ني جمو محتاج وحدانيت
يدانيه بوغ شريكه نيما تركي قسم صفات ثبوتيه
ذاتيه حقيقيه معانيه مثلا اوساميه حيات
ژيويه بوغ حيوة سقيم صفتوم علم زنا بوغ
علم سقيم صفتوم بصر ويدي بوغ بصر سقيم
صفتوم قدرت بوغيه قادر قدرت سقيم صفتوم
كلام بوغ غوووري كلام سقيم صفتوم تكوين
بوغيه ستوارج تكوين سقيم صفتوم اي
مؤمن دوله از شهادته از واد سموشنا ست
مؤمن به يعني صفت ايمانا اي چتر نايست
بوژبي صفاتا • ته بيواد وايست اغوري دوايست

سمع چويه بوغ سمع سقيم صفتوم • ارادت ارادت سقيم صفتوم

i devet (Ukupno do sada) biše četerest i devet farza. Asul[103], post, namaz, hadž, zećat, kelime-i šehādet (čine) pet. Imdi, svega bi pedeset i četiri farza.[104]

Namaski vādžibi

I još troje vādžiba je znat. Prvo, namazke vādžibe (njih) dvanajest[105]. Prvo, Elham[106] učit; drugo, sūre, jȁ[107] tri ājeta, jȁ jedno golemo kolik tri ājeta[108] (proučit); treće, na prva dva rećāta nefese[109] sureta (se) učavaju[110]; četvirto, na rukū'u, i kad se izpraviš, i na sedždetu, i kad se izpraviš i, đene, na sedždetu, postajat koliko se more reći Subhānallāh (proučit); peto, sedžde iza sedždeta učinit; šesto, prvo siđen(j)e; sedmo,

---

[103] Upravo, zaista.

[104] Dio teksta u kojem se nabrajaju obrađeni farzovi nakon Božijih sifata kod Kemure je detaljniji: „Namazki dvanajest, u abdesta četiri, a tejemum(s)kije tri, a zekatskije jedan, eto dvajest. Bili – četirijest. Gusulskije tri, islamski pet, hadžskije tri, četirinajest, svega pedeset i četiri farza."

[105] U različitim fikhskim djelima navodi se različit broj namaskih vadžiba. Ilhamija u svom *Ilmihalu* spominje dvanaest namaskih vadžiba. Muhamed Seid Serdarević ih u *Fikh-ul-ibadatu* navodi četrnaest, dok ih Abdulhamid Tuhmaz u djelu *Hanefijski fikh* navodi čak osamnaest. Vidi: Muhamed Seid Serdarević, „Fikh-ul-ibadat: propisi o osnovnim islamskim dužnostima", Vrhovno islamsko starješinstvo u SFRJ, Sarajevo, 1968., str. 71-72. i Abdulhamid Mahmud Tuhmaz, „Hanefijski fikh", knj. 1., Sarajevo, 2002., str. 260-267.

[106] *El-Fatiha*, prva sura u Kur'anu.

[107] Ili.

[108] Odnosno, jedan duži ajet koji je dužinom ravan trima kraćim ajetima.

[109] Ovdje u značenju: usebi.

[110] Tj., sure ili ajeti iz Kur'ana uče se nakon *El-Fātihe* samo na prva dva rekata.

ایدوت بشه چتر ست ایدوت فارضا اصل

بوست نماز حج زکوة کلمهٔ شهادت یات

ایمدي سوغه بي بدسئات اي جتري فرضا

ایوش تروية واجبه زنات برو نماز قه

واجبه دوا نایست برو والحمد اوجیت درغو

سوره یاتري ایته یا یدنوغو لموقولق تري ایته

ترکه نابر وادوا رکعته نفسه سورته اوچا ایو

چتور تو نار کوعوا قادسه ازبر اویش اینا سجده

تواقادسه ازبرا ویش اي کنه نا سجده تو بوستا یات

قولقوسه موره رکي سبحان الله یاتو سجده

از سجده تا اوچنت ششتو برو وسکانا سدمو

انا برووم

i na prvom i na drugom sijelu *Et-tehijjātu* učen(j)e; osmo, kunut-duā, (a) ako ne umije (onda):

اَللَّهُمَّ رَبَّنَآ آتِنَا فِى ٱلدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِى ٱلآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ ٱلنَّارِ.[111]

na vitretu učit; deveto, na podne i na ićindiju polahko[112] učiti; deseto, na sabah, i na ahšam, i na jaciju, ako je imam dobro[113] učit[114], (a) ako nije, kako on hoće džāiz[115] je; jedannejesto, bajramski tekbiri[116]; dvanajesto, na jednu stranu selām dat, a na drugu sunnet je. I val(j)a melećima i od l(j)udi tko se dogodi n(j)ima selām nek je mislit[117].

Drugo što nam je ostalo od Božiji(h) sifata je osam meānija[118]. Meselā, *hajjun*[119],

---

[111] „Allahu moj, Gospodaru naš, podaj nam dobro na ovome i na onome svijetu, i sačuvaj nas patnje u ognju!" (Dio ajeta: *Al-Baqara*, 201.)

[112] Tiho, usebi.

[113] Naglas.

[114] Kemura je ovdje, kao i u svim drugim slučajevima u kojima se govori o učenju Kur'ana i dova u namazu, umjesto kako je napisano *učit* uporno pogrešno pisao *uči(n)it*.

[115] Dozvoljeno, dopušteno.

[116] Tj., proučiti šest bajramskih tekbir, po tri na svakom od dva rekata bajram-namaza.

[117] Tj., prilikom predavanja selama treba razmišljati o tome da se selam predaje prisutnim melekima i ljudima s desne i lijeve strane.

[118] Značenje, smisao.

[119] Živi.

انا پرووم انا در غوم سیلو التحیات اوجانه

اوسمو قنوت دعا اقونه اومیه اللهم ربنا اتنا

في الدنیا حسنة وفي الاخرة حسنة وقنا عذاب

النار نا ور تو اوجیت دوا تو نا پودنه اینا ایکندیو

یو لاحقوا اوجیت دسا تو نا صباح اینا احشام اینا

یا جیو اقویه امام دو برو اوجیت اقونیه قاقو اون

هوکه جائزیه یدا النیستو بایرام سقی تکبیری دوانا

یستو نا یدنو سیترا نو سلام دات انا در وغوسنتیه

ایو الا ملکیمه ای اودلو دي تقوسه دوغودي نمه

سلام نقیه مسلت در غوشتو نامیه اوستالو

اود بوزیي یه صفاته اوسام معانیه منلا حتي

‘alīmun[120], *sem(ī)’un*[121], *besīrun*[122], *murīdun*[123], *kādirun*[124], *mutekellimun*[125], *hālikdur*[126].

Treće, kad tko god kihne, pak, rekne: *‘Elhamdulillāh’*[127], vādžib ti je reći: *‘Jerhamukellāh’*[128], a n(j)emu: *‘Ve jehdikumullāh’*[129]. I selām ako ti ko nazove, (vādžib ga je) primit.

Po tri sifata

I još ti znaj, u melećа (su) tri sifata. Prvo nūrile[130] imān, ja’ni, od nūra su mahlūk; drugo, taat tamm,[131] ja’ni, vrlo su Bogu muti’[132]; treće, muhālifet li-l-bešer[133], ja’ni, nisu kānō insān i nisu muško i nisu žensko.[134]

I još ti znaj, u ćitābā (su) tri sifata. Prvo, Bog (je) posl(a)o po Džebrāilu[135] sa neba na zeml(j)u sto i četiri ćitāba; drugo, Kur’an (je) po mirve[136] ezberle[137] (objavljen), (dok su) ostali toptan[138] gotovi snešeni[139]; treće,

---

[120] Sveznajući.
[121] Koji sve čuje.
[122] Koji sve vidi.
[123] Koji sve svojom voljom čini.
[124] Svemoćan.
[125] Koji govori.
[126] Stvoritelj.
[127] Hvala Allahu.
[128] Smilovao ti se Bog.
[129] Uputio Vas Bog.
[130] Svjetlost.
[131] Potpuna pokornost. Kod Kemure pogrešno stoji: „...taat name..“
[132] Pokoran. Kod Kemure stoji dodatak: „...neće grišit.“
[133] Različit od ljudi.
[134] Kod Kemure nedostaje: „...i nisu muško i nisu žensko.“
[135] Džebrail je melek, donosilac objava Božijim poslanicima.
[136] Mrva, mali dio.
[137] Napamet.
[138] Zajedno, odjednom.
[139] Kod Kemure stoji: „Kur’an mrve izberle, a ni toptan. Gotovi ste š nimi...“, što je veoma nejasno.

عليم سمع بصير مريد قادر متكلم خالقدر تركه

قادر تتوغور قيهنه باق رقنا الحمد لله واجبتيه ركي

يرحمك الله انمو ويهديكم الله اي سلام اقوتي قو

نازوه بريمت ايوش تي زناي اوملكاتري صفته

پروونور ايله ايمان يعني اودنوره سومخلوقادرغو

طاعت تامه يعني ويرلوسو بوغومطيع تركه

مخالفت لل بشر يعني نيسو قانو انسان ايني سو

موشقوايني سوزنسقوا ايوش تي زناي وكتابا

تري صفته پرووبوغ بوسلو يوجبرائيل سنبانا

زملو نيشواي جتري كتابه در وغو قران بومروه

ازبرله اوشتا الي طوپتان غوتوي سنشني تركه

تورات

Tevrat Musa-pejgamberu, Indžil Isa-pejgamberu, Zebur Davud-pejgamberu, Furkan[140] Muhammed Mustafi, salātullāhi ‘alā nebijjinā ve ‘alejhim edžme’īn, je saš(a)o. Deset suhufa[141] Adem-pejgamberu, i deset Halil-pejgamberu[142], i trideset Idris-pejgamberu[143], i b(p)edeset Šit-pejgamberu alejhis-selam (je) dato. I sve su Božje besjede i hak[144] su. Lākin[145], potl(j)e Kur’ana sada se ne smije reći da su hak, jer su (ih) Vlasi[146] prenačinili, a ne smije se reći ni da su bātil[147], jer ima i sad u n(j)ima Božiji besjeda.

I još ti znaj, u Kur’ana (imaju) tri sifata. Prvo, od veliki(h) je ćitāba najman(j)e besjede, a najveće manije[148]; drugo, on je

---

[140] Ovdje sinonim za Kur’an.

[141] Listovi. Ovdje u značenju: manja Božija objava.

[142] Ibrahim, a.s.

[143] Ovaj dio izostavljen je kod Kemure tako da je ukupan broj objavljenih suhufa u rukopisu koji je on obrađivao 70, umjesto 100 kako je ispravno.

[144] Istina.

[145] Ali.

[146] O značenju riječi *vlah* kod Ilhamije govorili smo u djelu rada „Analiza sadržaja Ilhamijinog *Ilmihala*“.

[147] Ništavan, nevaljao.

[148] Ovaj navod je diskutabilan s obzirom da su izvorno ranije objave sadržajno manjeg opsega od Kur’ana. Moguće je ipak da je Ilhamija ovim želio reći da sve zajedno ranije objave sadrže više teksta od Kur’ana.

6

توراتْ موسي پيغمبرو انجيل عيسي پيغمبرو زبور

داوود پيغمبرو فرقان محمد مصطفي صلوات الله علي

نبينا وعليهم اجمعين • نساشوا دست صحوفا

آدم پيغمبر ادست خليل پيغمبرو اتريدست

ادريس پيغمبرو ابدست شيت پيغمبرو عليه السلام

داتو اسوه سو بوژيه بسيده اي حقسو لكن

يوتله قرانا ساداسه نسميه ركي داسو حق يرسو

ولاسي برنا چينلي انسميه سه ركي ني داسو باطل

يرايما اساداونيمه بوژيي بسيدا ايوش تي زنلي

اوقرانه تري صفته برو واود ولقي يه كتاباناي

ماته بسيدا اناي ولاما نيه درو غواونيه •

ostalije ćitāba hukme[149] obatalijo, a n(j) ega neće do kijameta nitko obatalit[150]; treće, najefdalniji[151] je ćitāb a najefdalnijemu Pejgamberu Muhammedu (je) snešen[152] i najefdalnijemu (je) ummetu osto.

I još ti znaj, u pejgamberā (ima) šest sifata: imani tefsīl[153], ja'ni, s tefsīlom su vjerovali; emānet, ja'ni, od Boga ummetima lijepo su dokazivali; sadakat[154], ja'ni, pravo su govorili; adālet[155], ja'ni, pravo su sudili; ismet[156], ja'ni, od ćufura[157] su očuvani; emīn mine-l-'azl[158], ja'ni, od pejgamberluka neće se om'azulit[159].

I još ti znaj, u našega Pejgambera više tri sifata. Prvo,

---

149 Propis. Kemura je ovo transliterirao sa riječima „...dikoje hukme..." što mijenja značenje rečenice.

150 Poništiti.

151 Najbolji.

152 Ovu riječ Kemura uopće nije transliterirao.

153 Podrobno, detaljno.

154 Iskrenost. Kod Kemure stoji: „...sadekatuhu p)(ejg(a)mb(e)rovo su govorili...", što je nejasno.

155 Pravednost.

156 Bezgriješnost.

157 Nevjerovanje, nevjerstvo.

158 Sigurnost od svrgavanja. Kod Kemure nedostaje ovaj dio teksta.

159 Biti smijenjen, biti svrgnut.

اوستا اليه كتابا حكمه اوبتا اليو انغه تاكه دو قيامت

نتقوا وبتا لت تركه ناي افضلنييه كتاب اناي

افضلنيا مو بيغمبر و محمد بسنه شن اناي افضلنيا مو

امتوا وستوا ايوش تي زناي او بيغمبرا شناست

صفاتا • ايمان تفصيلي يعني استفصيلو سوويرو

والي • امانت يعني اود بوغه امتمه ليبيوسو

دوقازيوالي • صداقت يعني براوو سوغوورلي

عدالت يعني براوو سو سودلي عصمت يعني

اود كفره سوا وچو واني امن من العزل يعني

اود بيغ[illegible]لغه تاكسه او معزلت • ايوش تي

زناي اوناشغه بيغمبره ويشه تري صفته بروو

خاتم الانبيا

hātemu-l-enbijā, ja'ni, pejgamberski je domak[160]
bijo i najefdalniji je Bogu; drugo, šeri'at mu
je i insānu i džinu do kijameta bākī[161]; treće
dunjade[162] Boga je vidijo.
I još ti znaj troje: Adem-pejgamber (je) najprvi,
Muhammed-Mustafa (je) najposledn(j)i; mati
mu je Amina, otac mu je Abdullah, Mutallibov
sin, kurejške kabile[163], Hašimskoga soja, što se
je u Mekki rodijo i bijo tude četerest godina
pak mu je pejgamberluk doš(a)o. Potl(j)e toga
trinajest godina u Mekki (je) bijo, pak (je)
u Medinu priselijo i deset godina kad je bijo
otiš(a)o (je) na oni svijet. Najposl(j)edni je
pejgamber bijo. Između (Adema i Muhammeda,
a.s.,) mlogo hi je

---

160 Ovdje u značenju: posljednji.
161 Vječit, stalan.
162 Na ovom svijetu.
163 Pleme.

7

خاتم الانبيا يعني پيغمبر سقي يه دوماق بيوا ناي

افضلنبي يه بوغودر غوشر يعتمويه اي انسان

اجن دو قياماته باقي تركه دنياده بوغيه ودي يو

اينوش تي زناي ترويه ادم پيغمبر ناي پروي

محمد مصطفى ناي پوسلدني ماتمويه امنه او تا جمويه

عبد الله مطلبو وسين قريش قه قبيله حاشمسقوغه

سويه شتوسيه او مكي رودي يوا بيو توده چتر بست

غودينا با قمو پيغمبر لوق دو شوا پوتله توغه ترينا

بست غودينا او مكي بيو باق او مدينو پري سليو

ايدست غودينا قاديه بيوا او تشونا اوني سويت

ناي پوسلدني يه پيغمبر بيوا زمكونه ملوغوهيه

bilo. Mi svima vjerujemo hak su mutlak[164].
I još ti znaj, u Kijameta tri sifata (imaju). Prvo, (u) mrtvi sūr[165] (će se) puhnut pak sve (će) umrit, pak, (u) živi sūr (će se) puhnut, pak, sve (će) oživit potl(j)e četrjest godina.[166] Drugo, na onome danu što no će bit od pedeset hil(j) ada[167] mīzān-terezije[168] (će se) kurisat[169] (i) svatko će se prohesabit[170]. I sirāt-ćuprija[171] (bit će) fasicima[172] i Vlasima o(d) dlake tan(j) a, od sabl(j)e oštrija. A pravim muminuma i turikin(j)am(a) od jola[173] šira, od Zeml(j)e jača, od Sunca sja(j)nija. Treće, tko je za Dženneta, ja'ni, mumini i turkin(j)e

[164] Potpun, savršen.
[165] Rog, truba.
[166] Odnosno, puhnut će se u sūr (rog) pa će sve živo pomrijeti. Nakon četrdeset godina po drugi put će se puhnuti u Sūr pa će umrli oživjeti. U Kur'anu o tome stoji: „I u rog će se puhnuti, i umrijeće oni na nebesima i oni na Zemlji, ostaće samo oni koje bude Allah odabrao; poslije će se u rog po drugi put puhnuti i oni će, odjednom, ustati i čekati." (*Az-Zumar*, 68.)
[167] U Kur'anu stoji: „K Njemu se penju meleki i Džibril u danu koji pedeset hiljada godina traje." (*Al-Ma'ariğ*, 4.)
[168] Posebna mjera za dobra i loša djela na Sudnjem danu.
[169] Postaviti, namjestiti.
[170] Izračunati.
[171] Most preko Džehennema.
[172] Griješnici.
[173] Put. Prepisivač je pogrešno prepisao, pa je umjesto *jol* s dvije tačke, napisao *pol*, s tri tačke. Ista greška ponovljena je i u drugom rukopisu Ilhamijinog *Ilmihala* u Gazi Husrev-begovoj biblioteci, dok je kod Kemure ispravno napisano.

بيلومي سويمه ويرويا موحقسو مطلق ايوش

تي زنالي اوقيامته تري صفته برو و مرتوي

صور بوهنوت پاق سوه او مرت پاق زي وي

صور بوهنوت پاق سوه او زبويت بوتله جتر بيست

غودينا درغونا او نومه دا نوشتونوكه بت

او بدسات هلادا غودينا ميزان ترزيه

قوريسات اسوا تقوكسه برو هسابت اصراط

كوبريه فاسيجه او لاسمه اود لاقه تانه اود

سابله او شتريه ابراويم مومندا اي تورقنم

اود بوله شترا اود زمله ياجه ا اود سونيجه سيانيه

تركه تقويه زا جنته يعني مومني اتورقنه

اغريشي

u Džennet (će ući), a griješni mumini i turkin(j) e i vlasi upast (će) u Džehennem.[174] Pak, osim vlaha opet (će iz Džehennema) izać, te (će) u Džennet unić.

I još ti znaj, ako ti dobro Bog dade, tri sifata (imaju). Prvo, neka tī ibadete primakneš[175]; drugo, neka tī šućur[176] učiniš, pak, i drugom o dobru radiš[177]; treće, neka Boga miluješ i neka (ti) Džennet na um pada.

I još ti znaj, ako ti Bog zlo dade tri (su) sifata. Prvo, nek se tī probudiš iz gafleta[178], pak, neka prijoneš za rahmet kapiju[179] i nek znaš da ima stariji(h)[180]; drugo, nek se grijeh oprahća[181] te neka ostaneš čisto (od grijeha),

[174] Rekao je Allahov Poslanik, a.s.: „Zatim će biti postavljen most (Sirat-ćuprija) iznad Džehennema.' 'A kakav je to most, Allahov Poslaniče?', upitali smo, a on odgovori: 'To je mjesto poskliznuća i padova. Na njemu će biti kuke, željezni kukasti štapovi i bodlje koje sliče jednoj vrsti velike biljke s kukastim trnjem što raste u Nedždu i zove se sa'dan. Neki će vjernici prelaziti preko njega brzinom pogleda, neki brzinom munje, neki brzinom vjetra, a neki brzinom rasnih konja i deva. Jedni će se spasiti netaknuti, drugi izgrebani, a treći će biti oboreni u džehennemsku vatru, i tako sve dok posljednji od njih ne prijeđe. Taj će, čak, biti vučen.'" Vidi: Muhammed b. Ismail el-Buhari, „Sahihu-l-Buhari", prijevod dr. Enes Ljevaković, Haso Popara..., Visoki saudijski komitet za pomoć BiH; Sarajevo, 2008., tom IV, hadis br. 7439., str. 1141.

[175] Odnosno, redovno obavljaj propisane ibadete.

[176] Hvala, zahvala.

[177] Ovaj dio teksta kod Kemure je nepotpun i nejasan: „...drugo, neka ti š(u)k(u)r uč(i)n(i) t, pak i dr(u)gom obraduješ", tako da se na osnovu teksta ne može razumijeti šta Ilhamija traži da osoba čini kada je zadesi dobro od Boga.

[178] Nemar, nehaj.

[179] Kapija Božije milosti.

[180] Znaj za starije, u smislu: budi im na usluzi!

[181] Opraši. Kod Kemure stoji *obreče* u značenju *oprosti* što je neispravno.

8

اوجنت اغريشني مؤمني اتورقنه اولاسي اوباست

اوجهنم ياق اوسم ولاها اوبات ازاك ته

اوجنت اونيك ايوش تي زناي اقوتي دوبرو

بوغ زاده تري صفته پر و ونقه تي عبادته پرما

قناش در غونقه تي شكر اوجنبش ياق ادرغوم

اودبر ورادبش تركه نقه بوغه ملوياش

اينقه جنت ناوم ياده ايوش تي زناي اقوتي

بوغ زلوداده تري صفته پر و ونقسه تي بروبو

ديش ازغفلته ياق نقه پر يونش زا رحمت

قبيواي نقه زناش دايما يستاري در وغو

نقسه غربه اوبراهلا تنقه اوستانش جيستو

nek ti bude u Džennetu misto; treće, nek ti omrizne ovi svijet i neka (ti) Džehennem na um pada.

I još ti znaj, u kabura tri sifata (imaju). Prvo, sual[182] će činit za troje: za Boga, i za Pejgambera i za din; drugo, biće griješnijem muminom azāb[183] i vlasima džehennemski sanduk; treće, mutī' muminom[184] biće džennetska bahča.

I još ti reci u i'tikādu[185] sam mezheba ehli sunnetova ve-l-džemā'atova[186], ja'ni, kako su ashabi i džema'at vjerovali onako i ja.

I još ti reci u amelu sam mezheba Imām-i A'zamova, ja'ni, ja n(j)ega u poslovan(j)u i u ališverišu[187] imāmom učini(h). Kako je on iz

[182] Ispitivati.
[183] Kazna.
[184] Pokorni vjernici.
[185] Vjerovanje.
[186] Sljedbenici tradicije i mišljenja većine (ashaba).
[187] Kupoprodaja, trgovanje.

نقتي بودا او جنتو مستو تركه نقه تي او مرزنه

اووي سويت اينقه جهنم نا اوم پاده ايوش

تي زناي او قبره تري صفته پرو سوال كه چنت

زانرو يه زا بوغه از اپيغمبره از ادين دروغو

بيكه غريشنيم موءمنوم عذاب او لا سيمه جهنم

سقي صدق تركه مطيع موءمنم بيكه جنسقه باچه

ايوش تي رچي او اعتقاد سا او مذهبه اهل سنتوا

والجماعتوا يني يانغه فاقوسو اصحابي اي جماعت

ويرو والي انافوا يا ايوش تي رچي او عملو سام

مذهبه امام اعظمو وا يعني يانغه او يوسلوا

نواي او الشور بشو امام او چينه فاقويه اون از

قرانه

iz Kur'ana i iz hadisa izvadijo (vjerske propise) ja onako ujisa[188].

I još ti reci u vjerovan(j)u mi je imam Imām Mensuri Maturidi, a u amelu[189], ja'ni, u poslovan(j)u mi je imam Imām A'zam[190], rahimehumullāhu te'ālā.[191] I pīr[192] da rekneš svejedno biva.[193]

Po tri važna savjeta

I još ti znaj, u Dženneta tri sifata (imaju). Prvo, vječna je kuća i rahatinska[194]; drugo, muminom i turkin(j)em Bog (ga je) vādu[195] učinijo; treće, odanle ćemo Ga vidit[196], i svakakav devlet[197] vidit, i ženit se i od nīmeta[198] gark bit[199], inšā Āllahu te'ālā.

I još ti znaj, u Džehennema tri sifata (imaju). Prvo, vječna je, i mučna je i belājska je kuća; drugo, āsi[200]

---

188 Pristajati za nekim, slijediti nekoga.

189 Djelo.

190 Počasni naziv za čuvenog Ebu Hanifu, utemeljitelja hanefijskog mezheba.

191 Smilovao im se Uzvišeni Allah. U većini alhamijado ilmihala spominje se pripadnost ehli sunnetu, hanefijskom mezhebu i maturidijskom akaidu. Vidi, naprimjer, rukopis R-3294, kataloški br. 5806., u Gazi Husrev-begovoj biblioteci, list 1-2.

192 Duhovni vođa, starješina derviškog reda. Kod Kemure je pogrešno transliterirano kao *jir*.

193 Tj., umjesto *imam* može se reći *pir*.

194 Mirna, zadovoljna.

195 Obećati.

196 Kod Kemure stoji: „...drugo, mumin(i)ma i turkinum vadu učin(i)jo; treće odanle ćemo tebe v(i)dit...", što je neispravno. Sada znamo da je Bog *vadu učinio*, odnosno, Bog je Džennet obećao vjernicima i vjernicama i stanovnici Dženneta vidjet će Boga. Kur'an o tome kaže: „Toga dana će neka lica blistava biti, u Gospodara svoga će gledati." (*Al-Qiyama*, 22-23.)

197 Sreća, blagostanje.

198 Blagodat.

199 Utopiti se, potonuti.

200 Griješnik.

9

ازقرانه اي ازحديثه ازواديو يا انا قوا و ايسه

ايوش تي رچي اوير و وانو ميه امام ام امام منصوري

ماتري دي اوعملو يعني اويوسلوا نو ميه امام امام

اعظم رحمهم الله تعالى اي بيردا رقناش سوه يدنو

بيوا ايوشو تي زناي اوجنته تري صفته برو و

ويجنايه قوكاي راحتنسقه درغو مومنمراي

تور قنم بوغ وعدا اوچنيو ترگه اودانله كموغه

ويدينسوا اقا اودولت ويديت اي زنتسه

اي اودنعمته غرق بت ان شاء الله تعالى ايوش

تي زناي اوجهنمه تري صفته برو و ويجنايه

ايموجنايه ايبلايسقه يه قوكه درغو عاصي

muminom i turkin(j)em i Vlasima Bog (ga je) tenbih[201] učinijo i rek(a)o da će hi (u njega) metnut; treće, mumini asi odgorit (će jedno vrijeme u Džehennemu) kānō u kujumdžije[202] srebro, pak, džene, u Džennet (će) ansora[203] unić, a Vlasi (će u Džehennemu) ostat, pak (će) se džehennemska vatra zakovat, a smrt zaklat pak (će) im se reći: ej, vi Vlasi vić(š)e nikad nećete izać nit će tko vama unić. Ne'ūzu billāhi te'ālā mine-l-kufri ve-l-fūdžūr.[204]

I još ti upamti, u mumina i turkin(j)a tri sifata imaju. Prvo, pravi mumini od melećа su efdalniji; drugo, Bog ji miluje i meleći im duā čine; treće rad n(j)ih je Džennet stvoren. I još

[201] Upozoriti.

[202] Zlatar.

[203] Najposlije.

[204] „Utječemo se Dragom Bogu od nevjerstva i razvrata."

مؤمنڠ اي تورقنڠ اولاسمه بوغ تنبيه اوجنيو ارقو

داكهي متنوت تركه مؤمن عاصي اودغوريت قانو

اوقويوم جيه سربرو ياق كنه اوجنت انصره

اونيك اولاسي اوستات ياقسه جهنم سقا

وراته زاقووات اسمرت زاقلات ياقمسه ركي

اي وي ولاسي وكه نقاد ناكته ازاك نتكه تقووامه

اونيك نعوذ بالله تعا من الكفر والفجور

ايوش تي اوبامتي اومؤمنا اي تورقنه تري

صفته ايما يو بروو برا وي مؤمني اودملكا سو

افضلني در غو بوغبي ملويه ايملكيم دعاچنه

تركه رادنه يه جنت سيتوورن ايوش

تي ارر

ti ezberlejiši, u i vlaha i u asi turaka tri sifata imaju. Prvo, od svakoga su mahlūka gori; drugo Bog hi ne miluje i meleći im bed-duā[205] čine; treće rad n(j)ih je Džehennem stvoren.

I još ti utuvi[206] sebi, u ovoga svijeta tri sifata (imaju). Prvo, nije Bogu nimalo drag i stoga je dao ga vlahu i turčinu; drugo, što većma[207] tamea[208] činiš većma se otvara pos(a)o i većma se od Dženneta odmičeš; treće, rad onoga je svijeta stvoren i vlaški je Džennet i muminski zindān[209] i nesta(t) će ga.[210]

I još da ti kažem, u ahireta tri

205 Kletva.

206 Zapamti.

207 Više, mnogo.

208 Žudjeti.

209 Tamnica.

210 Alahov Poslanik, a.s., kaže: „Ovaj svijet je tamnica za vjernika, a raj za nevjernika." Vidi: Ebu Husejn Muslim ibn Hadždžadž el-Kušejri en-Nejsaburi, „Sahih Muslim", Dar el-kutub el-'ilmije, Bejrut, 1991., hadis br. 1. (2956), str. 2272.

10

تي ازبر ليشي اولاها اي او عاصي ترا قاتري صفته

ايمانيو پر و واود سوا قوغه سو مخلوقه غوري

در غو بوغهي نه ملويه ايملكيم بد دووچنه تركه

راد نه يه جهنم ستوورن ايوش تي اوتوهري

9 سبي او او و وغا سويته تري صفته پر وو

نيه بوغو نما لودراغ استوغا يه دا اوغه او

لاهوا اتور چنو در غوشتو وكما طمع چنش

وكماسه او تووراپو سوا وكماسه اود جنته

اود محش تركه راد اونوغه يه سويته ستوو

رن اولا شقي يه جنت امؤمنيسقي زندان انسنا

كه غه ايوش داتي قازم او اخرته تري

sifata (imaju). Prvo, Bogu je virlo makbūl[211] i stoga će samim muminom dat Džennet; drugo, vlaški je zindān i uvijek će bit; treće, rad n(j)ega je dunja stvoren da mi (vjerujući i radeći dobro na dunjaluku) stečemo vječno carstvo.

I još tri kuće Bog je stvorijo. Prvo, dunja (koji je) ahiretska sija'nica[212]; drugo, Džennet (je) muminska palača; treće, Džehennem (je) vlaška palača.[213]

I još ti ćuti, džennetska tri su alameta. Prvo, imān; drugo ilmīle-amel[214]; treće, lijepa huja[215].

I još ti ćuti, džehennemska tri su alameta. Prvo, ćufrīle-širk[216]; drugo, džehlīle-grijeh[217]; treće, ružna huja.

I još ti metni (u) uho,

[211] Uslišan, cijenjen.

[212] Njiva. Shodno narodnoj izreci: „Dunjaluk je ahiretska njiva".

[213] Kod Kemure nejasno stoji: „Prvo dun-ja ahir(e)tska sjednice", a na kraju nedostaje dio o Džehennemu.

[214] Postupati po znanju.

[215] Ćud, narav.

[216] Nevjerstvo s idolopoklonstvom.

[217] Iz neznanja grijeh činiti.

صفته بر و بوغویه و یرلو مقبول استوغا که

سا میم مومنم دات جنت در غو و لا شقیه ر

زندان ای او و یقکه بت ترکه رادنغیه دنیا سنو و

رن دامی سته جامو و یجنو جار سنو و ایوش

تری قوکه بوغیه ستو و ریو بر و و دنیا اخرتسقه

سیانجه در غو جنت مومنسقا بلاچا ترکه جهنم

و لا شقه بلاچا ایوش تی کو تی جنتسقه تریسو

علامته بر و و ایمان در غو علم ایله عمل ترکه

لیبا حویه ایوش تی کو تی جهنمسقه تریسو

علامته بر و و کفر یله شرك در غو جهل ایله

غریه ترکه روژ نه حویه ایوش متنی اوحو

تریسو

tri su u iluma[218] sifata. Prvo, najmakbulnija je stvar i džennetska je sermija[219]; drugo, pejgamberski je miras[220]; treće, brež[221] n(j)ega nikakav b(p)os(a)o Bogu nije makbūl.

I još dobro ćuti, u džahiluka[222] tri sifata imaju. Prvo, šejtanska je stupica n(j)om f(hv)ata sebi družinu; drugo, vlahovski je polubrat i najneval(j)anija je stvar; treće, nikome neće bit makbūl (kod Boga).

I još u turkin(j)e žene tri su alameta. Prvo, hodže miluje bradu[223]; drugo, mužu ezijjet[224] ne čini i ne budi (mu) dušman[225]; treće, po mahali mlogo ne hodaj![226]

I još u me gledaj[227], u vlahin(j)a tri su sifata. Prvo, turkovan(j)e i hodže

---

[218] Znanje.

[219] Kapital, bogatstvo.

[220] Nasljedstvo.

[221] Bez. Kemura je ovu riječ pogrešno transliterirao prijedlogom *pred* čime je cijeli dio rečenice postao nejasan: „...treće, pred(?) nega nikakav poso Bogu nije makbul."

[222] Neznanje.

[223] Umjesto: „...hodže miluje bradu..." kod Kemure stoji: „...hodže miluje ebeda...". U tom smislu, ovaj pasuse se može razumijeti u značenju da vjernica stalno cijeni i poštuje ulemu – islamske učenjake.

[224] Vrijeđati, uznemiravati.

[225] Neprijatelj, protivnik.

[226] Interesantno je da se zabrana nepoštivanja muža i hodanja po mahali u ovom rukopisu navodi u formi imperativa. Kod Kemure su isti pasusi navedeni u uobičajnoj opisnoj formi.

[227] Umjesto na početak rečenice, Kemura je ovaj dio stavio na kraj prethodne rečenice što je dovelo do nejasnoće u tekstu: „...po mahali mlogo ne hoda i još u me gledaj(?)."

11

تر يسو اُ علمه صفته پرو و ناي مقبولني يه ساتوار

اي جنتيقايه سرميا دِرغو بيغمبر سِقي يه ميراث

تركه بر زنغه نقاقاو بوسو بوغونيه مقبول •

ايوش دبرو كوتي او جا هلقه تري صفته ايما يو

پرو و شيطانسقايه ستو بيچه نوم فا تا سبي درو ژنو

دِرغو و لا هو انسقبيه پولو برات اناي نوا لا اليايه

ساتوار تركه نقومه تا كه بت مقبول ايوش او تور

قنه زنه تريسو علامته پرو و حوجه ملويه ابرا دو

دِرغو موز و ازيت نچيني اي نبو دي دشمان تركه

بوما حلي ملوغونه حودي ايوش اومه غلداي

او و لا هينه تريسو صفته پرو و تور قوو انه اهو جه

ne miluju već traže gizde[228]; drugo, duša im je mahala i vrata; treće, ezijjet čine mužu i komšiluku.[229]

I još amo ćuti, u māla[230] i u gizde tri su sifata. Prvo, onliko će bit anamo eksik[231]; drugo, tim sebepom[232] biće Božiji dušman pak će helāć[233] bit, međer[234], rad muža i rad namaza i rad sadake.[235]

I još ti zavij u mušmu[236] tri velike fajde[237]. Prvo, pod hodžinskim nićāhom[238] bit i n(j)ima u mubareć[239] obraz gledat i š n(j)ima eglenisat[240].

I još ti znaj, tri velika zla. Prvo, pod džahilskim nićāhom[241] bit i n(j)ihov taām[242] jest i š n(j)ima eglenisat.

I još da ti kažem, u hodža

---

[228] Gizdanje, uljepšavanje.

[229] Kemura je ovaj dio u potpunosti izostavio. Imajući u vidu tolerantan odnos islama prema pripadnicima drugih objavljenih religija, nejasno je zašto je Ilhamija ove neargumentovane i paušalne opise nemuslimanki uopće uvrstio u svoj *Ilmihal*.

[230] Imovina.

[231] Manjkav. Tj., na Sudnjem danu će biti manjkavi.

[232] Uzrok, povod.

[233] Propasti.

[234] Dakle, bogme.

[235] I ovaj dio nedostaje kod Kemure.

[236] Ovošteno platno.

[237] Korist.

[238] Udati se za efendiju.

[239] Blagoslovljen.

[240] Razgovarati.

[241] Udati se za neznalicu.

[242] Hrana.

نملو يووك ترازه غزده در غود وشايميه ماحله

اوراته تركه از يت جنه موزواي قومشلو قو •

ايوش امو كوتي او مالا اي او غزده تر يسو صفته •

برووا نلقوكه بت انا موا فسق در غوتيم سبوم

بيكه بوزي دوشمان يافكه هلاك بت مكر راد موزه

اي راد نمازه اي راد صدقه ايوش تي زاوي اومشمو

تري ولقه فايده برو و بود حوجن سقيم نكاحوم

بت انما او مبارك او براز غلدات اشنما اغلنساة

ايوش تي زناي تري ولقه زلا برو و بود جاهل

سقيم نكاحم بت اي نحو وطعام يست

اشنما اغلنسات ايوش داتي قازم او حوجا

ترى حكمه

tri hićmeta[243] imaju. Prvo, dīn im je kāvi[244] i žene miluju i drago im je slatko.[245]

I još u hodža tri imaju ibreta[246]. Prvo, najviše će hi bit u Džennetu; drugo, od n(j)ih evlijāi[247] izhode; treće, miruše im hal(j)ine.

I još upamti (i) pouči tri velike fajde. Prvo, hodžama u obraz gledat; materi i ocu i mužu u obraz gledat[248]; treće u Kur'an i u ćitābe gledat.

I još pouči, tri zarara[249] imaju. Prvo, u Sunce gledat; drugo, džahilom[250] i vlasima u obraz gledat; treće, na harām gledat.

I još pouš(č)i, tri

243 Mudrost.

244 Jak.

245 U ovom pasusu Ilhamija navodi dvije poznate narodne poštapalice o hodžama.

246 Pouka.

247 Dobri ljudi.

248 Ovdje u značenju: iskazati poštovanje.

249 Šteta, gubitak.

250 Neznalica.

42

تري حكمته ايمانيو بر و ودينيمريه قوي ازنه
ملويو ادراغويمريه سلا اتقوا ايوتش اوحوجا
تري ايمانيو عبرته بر و وناي ويشه كهي بت
اوجنتبو در غوا ودنه اوليائي ازهوذا تركه ميرو
شه يمر حالنه ايوتش اوپامتي پوا وجي تري
ولقه فايده پر و وحوجامه اوا وبرا ز غلدات
در غوما تري اي اوچواي موز واوا وبرا ز غلدات
تركه اوقرآن اي اوكتابه غلدات ايوتش پوا وجي
تري ضرا ره ايمانيو بر و وا وسونكه غلدات
در غوجا هلوم اولا سمه اوا وبرا ز غلدات
تركه ناحرام غلدات ايوتش پوا وشي تري

zarāra imaju.[251] Prvo, gibet[252] i laž ćutit; drugo, čelgije[253] i pjevan(j)u ćutit; treće, iftīru[254] i buhtān[255] ćutit.

I još tri zeherli[256] u šejtana imaju stri(je)le. Prvo, pogledat na harām; drugo, u zenđīn[257] i u gizdu pogledat; treće hased[258] činit.

I još ti mene ćuti, hrđavije huja tri matere imaju. Prvo, ćibur[259]; drugo tamea činit; treće puno živ bit i hesābit[260].

I još najvećma upamti sa šta će Bog ukabulit poslove tri šarta imaju. Prvo, imān; drugo, ilmihāl; treće hulūsi takvāluk[261].

I još najlazumnije[262] ibadete da ti kažem tri su.

---

[251] Kod Kemure: „Najveća tri zarara imaju."

[252] Ogovaranje.

[253] Svirka, muzika.

[254] Potvora, kleveta.

[255] Laž.

[256] Otrovan, gorak.

[257] Bogat.

[258] Zavidjeti.

[259] Oholost.

[260] Računati, misliti.

[261] Iskrena pobožnost.

[262] Najpotrebnije.

ضرارە ایمایو بر و غیبت ای لاژ کوتت درغو

چلغیە ایبیوا نو کوتت ترکە افترو ای بهتان

کوتت ایوش تری زهرلی او شیطانا ایمایو

ستریلە بر و و بوغلدات ناحرام درغوا اوزنکن

ای اوغرزد و بوغلدات ترکە حسد جنت ایوش

نی منە کوتی جرکاو یە حویا تری مانرە ایمایو

بر و و کبر در غو طمع جنت ترکە بونوژ بوبت

ای هسابت ایوش نای و کما او یامتی ساشتە

کە بوغ او قبولت بوسلوە تری شرطە ایمایو

بر و و ایمان درغو علم حال ترکە خلوص تقویلق

ایوش نای لا زمنیە عبادتە راتی قاژم تربیسو

پرو ر

Prvo, Božiji dug što ti je ost(a)o na mjesto donijet[263]; drugo, l(j)u(d)ski hak vratit; treće, (sa) svakim se pomirit.[264]

I još najmakbulnije besjede tri su. Prvo, hak rijet; drugo, mumina ugovorit(?)[265]; treće, rad ženidbe molit i pravo kazat[266].

I još najefdalnija posta tri su. Prvo, ramazan; drugo, Aren(f)e đuni[267]; treće Ašure[268] postiti. I još dobri l(j)udi post po tri dana u svakoga mjeseca postit.[269]

I još tri namaza najsevabnija su. Prvo, kazā naklan(j)at[270]; drugo, evvābīn namazi[271]; treće, u po noći i kušluk namazi[272].

I još

---

[263] Tj., ako ti je ostalo neizmirenih i neizvršenih vjerskih obaveza sve te obaveze potrebno je za života izmiriti.

[264] Ovaj dio nedostaje kod Kemure.

[265] Glagol *ugovoriti* može se čitati i kao *ogovorit*. Međutim, ogovaranje vjernika je grijeh tako da se ne može svrstati u prihvatljivu normu ponašanja koju će Bog primiti. Kod Kemure: „... drugo(me) ne o(d)gov(o)rit...“, što je nejasno. Imajući u vidu da se treća besjeda odnosi na društveno korisnu aktivnost pomaganja kod sklapanja braka, moguće je da se i ovdje misli reći: „Muminu posvjedočiti kod sklapanja ugovora.“

[266] U smislu da se ni djevojka ni mladić ne kude niti previše uljepšavaju, nego da se o njima istina kaže.

[267] Dan Arefata, 9. zul-hidždže. Toga dana hadžije borave na Arefatu.

[268] Dan Ašure, 10. muharrem. Toga dana Allah, dž.š., spasio je Musaa, a.s., od faraona. O postu na Dan Arefata i na Dan Ašure Allahov Poslanik, a.s., kaže: „Post na Dan Arefata briše grijehe u godini koja je prethodila i u godini koja slijedi, a post na Dan Ašure briše grijehe u godini koja je prethodila.“ Vidi: El-Munziri, „Muslimova zbirka hadisa…“, hadis br. 620, str. 272-273.

[269] O tome Allahov Poslanik, a.s., kaže: „Posti od svakog mjeseca po tri dana, jer svako dobro djelo nagrađuje se desetorostruko, a to je kao da postiš cijelo vrijeme.“ El-Buhari, „Sahihu-l-Buhari...“, tom II, hadis br. 1976., str. 127.

[270] Naklanjati one namaze koji se nisu klanjali u njihovo određeno vrijeme.

[271] „Namaz pokajnika“, to je neobavezni namaz koji se kod nas uobičajeno klanja u periodu između akšama i jacije.

[272] Neobavezni namaz koji se klanja prije podne.

13

پروو بوژيبي دوغ شتوتيه اوستو ناميستو دونيت

درغولوسقي حق ورلتت تركه يسوا قيمسه پوميرت

ايوش ناي مقبولنيه بسيده تريسو پرو و

حق ريت درغو مومنه اوغووريت تركه رادرنيد

به مولت ابراوو قازرت ايوش ناي افضلنيه پو

ستة تريسو پرو و رمضان درغو عرفه كوني

تركه عاشوره پوستيت ايوش دبري لودي

پوستت پوتري دانه اوسوا قوغه ميساچه

پوستيت ايوش دبري لودي تري نمازه ناي

ثوابنيا سوپر و و قضا نا قلنات درغوا وابين

نمازي تركه ابونوكي اي قسلق نمازي ايوش

ti znaj tri učen(j)a najefdalnija su. Prvo, Kur'an i hadis učit; drugo, zikrullāh i istigfār[273] učit; treće, duā činit i salavat učit.

I još da ti haber[274] dam troje. Najefdalniji zikrullāh (je) *Lā ilahe illallāh Muhammedun resulullāh*; a najefdalnija duā (je) *El-hamdullillāh*[275] i E*stagfirullāh*[276]; a najefdalniji salavat (je) *Allāhumme salli 'alā Muhammedin ve 'alā āli Muhammedin ve sellem*.

I još porad duā najefdalnija vakta tri su. Prvo, kad ezan uči; drugo, potl(j)e namaza; treće, u petak i među ah(k)šamom i jas(c)ijom i od zore, pak, do Sunca.[277]

I još i kad išteš murād[278] tri šarta val(j)aju te će kabul

---

[273] Moliti oprost od Boga izgovaranjem: estagfirullah.

[274] Vijest.

[275] Shodno hadisu: „Najvredniji zikr je *La ilahe illallah*, a najbolja dova je *Elhamdulillahi*." Vidi: „Tirmizijin džami'-sunen" (Tirmzijina zbirka hadisa), prijevod i komentar: Mahmut Karalić, knj. 7., Elči Ibrahim-pašina medresa, Travnik, 2009. godine, hadis br. 3620., str. 186.

[276] Dio o najefdalnijoj dovi nedostaje kod Kemure.

[277] Kod Kemure pogrešno stoji: „... i od zore pak dva tri šarta vala reći.."

[278] Kod Kemure se uopće ne navodi dio o traženju murada, nego se odmah govori o šartima koje valja ispuniti.

نجي زنائي تري اوجانه نائي افضلنيا سو پر وو قرآن

اي حديث اوچت در غو ذكر الله اي استغفار اوچت

تركه دعا جنت اي صلوات اوچت ايوش دائي

حبر دام تروية نائي افضلني ذكر الله لا اله الا

الله محمد رسول الله انائي افضلنيه دعا الحمد لله

اي استغفر الله انائي افضلني صلوات اللهم صل

علي محمد وعلي ال محمد وسلم ايوش بوراد

دعا نائي افضلنيه وقته تريسو پر وو قاد اذان

اوجي در غو بوتله نمازه تركه او باتق اي مكو احشا ام

اي ياسيوم اي اود زوره ياق دوسونكه ايوش

اي قاد اشتش مراد تري شرطه ولا يوتكه قبول

بت

bit. Prvo, abdest i istigfar i salavat donijet i poče(t) s *El-hamdulillahom*; drugo, kibletu se okrenut i ruke dignut; treće, harām u se i na se i poda se ne metat[279] (i) ištući plakat.

I još čuvaj se bed-duā triju.[280] Prvo, hodžinske, drugo, očin(j)e i materine; treće, sakatije[281] l(j)udi i kome no si krivo učinijo.[282]

I još tri jarana najhajirlija[283] su. Prvo, rad onoga svijeta jaran; drugo, pod nićāhom jaran; treće hodže i pametni l(j)udi.

I još triju drugova virlo se čuvaj. Prvo, nefs[284]; drugo, šejtan[285]; treće hrđav čovjek

---

[279] Allahov Poslanik, a.s., spomenuo je čovjeka koji je dugo putovao čupave i prašnjave kose kako podiže ruke prema Njemu (Bogu) govoreći: *„...'O, Gospodaru! O, Gospodaru!', a njegova je hrana haram, njegovo je piće haram, njegova je odjeća haram, hrani se haramom, pa kako da mu se odazove?!" Muslim,* „Sahih Muslim...", hadis br. 1015., str. 703.

[280] Kompletan dio o bed-dovi nedostaje kod Kemure.

[281] Bogalj, invalid.

[282] Allahov Poslanik, a.s., o tome kaže: „Tri dove (ili kletve) će biti primljene: dova onoga kome je učinjeno nasilje i nepravda, dova putnika i dova (kletva) roditelja protiv svoga djeteta." Vidi: „Tirmizijin džami'-sunen...", tom VII, hadis br. 3686., str. 236.

[283] Najčestitiji.

[284] Strast. Shodno ajetu iz Kur'ana: „Ja ne pravdam sebe, ta duša (nefs) je sklona zlu, osim one kojoj se Gospodar moj smiluje. Gospodar moj zaista prašta i samilostan je." (*Jūsuf*, 53.)

[285] U Kur'anu stoji: „Šejtan vam je, zbilja, otvoreni neprijatelj." (*Al-A'rāf*, 22.)

١٤

بت پر و وابدست اي استغفار اصلوات دونيت

اي پوچت الحمد لله م در غو قبله توسه اوقرانوت

اي روقه دغنوت ترگه حرام اوسه اي ناسه اي

پود اسه نه متات اشتوكي پلاقات ايوش چو ايسه

بدعا تربيو پر و وحوجنسقه در غو اوچنه

اي ماترينه ترگه صاقاتيه لودي اي قومه نو

سي قريو واوچنيو ايوش تري يارانه ناي

خيرليا سو پر و ورادا ونوغا سويته ياران

در غو بودنكا حم ياران ترگه حوجه اي يامتني

لودي ايوش تريو در غو او پرلوسه چواي

پر و ونفس در غو شيطان ترگه حرلاوه چويق

jȁ hūd[286] žena.

I još u tri dobi dobro je po tijelo spavat. Prvo, u ponoći; drugo, prid podne; treće kad se okupaš.[287]

I još u tri dobi zlo je po oni svijet i po ovi svijet spavat. Prvo, od zore do Sunca spavat[288]; drugo, među ah(k)šamom i jas(c)ijom spavat[289]; treće, kad je vakat klan(j)at i na dersu[290] i na vazu[291] spavat.

I još troje je sebeb kad (osoba) pojde umirat onda (će) zanimit.[292] Prvo, ezan i Kur'an[293] se uči ne ćutit već eglenu činit; drugo, za sofrom edpsuznuo[294] govorit; treće, što dinu val(j)a ne pitat već eglenu činit.[295]

I još

---

[286] Odnosno „čovjek ili huda (jadna) žena". U trećem rukopisu Ilahmijionog *Ilmihala* stoji: „... hrđav čovjek ja žena." Kod Kemure, pak, stoji nejasno: „...treće, hirćava č(o)vika jahod žene." Riječ „jahod" Kemura je preveo s „ili".

[287] Allahov Poslanik, a.s., i njegovi ashabi prakticirali su, kada su bili u mogućnosti, *kajlūlu* – podnevni odmor uz kratkotrajno spavanje. Vidi: El-Buhari, „Sahihu-l-Buhari...", tom I, hadis br. 940. str. 627.

[288] O pokuđenosti spavanja poslije zore i klanjanja sabaha do izlaska Sunca ne postoje vjerske zabrane, već se to posredno ne preporučuje jer je Allahov Poslanik, a.s., rekao: „Allahu moj, podari mom ummetu bereket (blagoslov) u ranim jutarnjim satima." Vidi: „Tirmizijin džami'-sunen...", tom IV, hadis br. 1231., str. 138.

[289] O tome u hadisu stoji: „Allahov Poslanik, a.s., smatrao je pokuđenim spavanje prije jacije-namaza..." Vidi: El-Buhari, „Sahihu-l-Buhari...", tom I, hadis br. 568., str. 405.

[290] Predavanje.

[291] Propovjed.

[292] U smislu da neće moći biti u mogućnosti izgovarati *Lā ilāhe illāllāh*.

[293] Kemura ne spominje Kur'an.

[294] Bezobrazno, nevaspitano.

[295] Kod Kemure: „...treće, što dinu vala, ne pustiti i hodže izlam činit". I u drugom rukopisu u Gazi Husrev-begovoj biblioteci postoji dodatak: „I hodže izlam činit".

يا حودژنه ايوش اوتري دوبي دوبرويه پو
تيلو سپاوت پرووا و پونوكي دروغو پريدپودنه
تركه قادسه اوقو پاش ايوش اوتري دوبي
زلويه پواوني سويت اي پواوي سويت سپاوت
امم پرووا ودزور دوسونكه سپاوت دروغو مكو احشا
اي يا سيوم سپاوت تركه قاديه وقت قلنات
اينادر سواينا وازو سپاوت ايوش ترويه يه
سبب قاد پويده اومپرات اونداز انيمت پروو
قاداذان اقرانسه اوچي نه كوتيت وك اغلنوچنت
دروغوزا سوفروم ادپ سوزنو غوووريت تركه
شتوديو ولا انبيات وك اغلنوچنت ايوش

ترويه يه

troje je sebeb pa će nezi halde[296] progovorit. Prvo, dāimā[297] s misvakom[298] abdest uzimat pa kad pojde umirat đene tkogod mu (treba) misvak potirit;[299] drugo, hodžā pitat izrad[300] dina; treće, starijem se ne inadit[301].

I još troje ima sebeb (da će se) s imānom umrijet. Prvo ilmihāl naučit; drugo grijeha se čuvat; treće većma onome svijetu nego ovome čališit[302].

I još tri sebeba imaju fakirluku[303]. Prvo, ne znat se stariji[304]; drugo, ostavl(j)at sudje neoprano; treće, o zahodu Sunca kuću mest i masla i drva ne ćadit.[305]

---

296 Naposljetku. Kod Kemure stoji: *terhalde*. U drugom rukopisu u Gazi Husrev-begovoj biblioteci također stoji: *nez halde*.

297 Uvijek, vazda.

298 Vrsta četkice za zube.

299 Kod Kemure nejasno stoji: „...misvakom abdest uzimat, pa kad popere, otrat, đene tko god mu misvak...; drugo, hodža pitat izrad dina."

300 Zarad.

301 Svađati se.

302 Truditi se.

303 Siromaštvo.

304 U smislu: ne poštivati starije osobe.

305 Kod Kemure nepotpuno i pogrešno stoji: „...treće, u zahod kuću mesti. I mesela, i dirva ne ćadit." U ovom pasusu Ilhamija navodi neke narodne mudrosti o uzrocima siromaštva. Više o tome vidi: Elvir Duranović, „Tragom jedne Alhamijado pjesme", *Takvim za 2017.*, El-Kalem, Sarajevo, 2016., str. 91-98.

15

تروية يه سبب پاكه نزع حالده پرو غوورييت

پرو ودائما سمسوا كرا بدست اوزيمات پاقاد

پويده اوميرات كنه تقوغود مومسواك پوريت

درغوحوجا پيتات ازرادبنه تركه ستاريم

سه نه عنادت ايوش ترويه ايما سبب

سيما نوم اومريت پرو وعلم حال نا اوجت درغو

غريه اسه چووات تركه وكما اونومه سويتو

نغه اوومه چاپشت ايوش تري سببه ايما يو

فقيرلوقو پرو ونزنا تسه ستاريي درغو

اوشتا ولات سوديه نه اوبرانو تركه اوزاهو

دوقوسونه قوكو مست اي مسلواي دروانه كادت

I još u tri dobi ne boj se džina. Prvo, kad *Eūzu billāhi mineš-š-ejtānir-r-adžīm* proučiš;[306] drugo, kad se horozovi oćute dok (ne) ušute[307]; treće, kad ima s tobom vatra.
I još tri taāma nemoj jest. Prvo, ako je izgorilo; drugo, ako je brez bismileta[308] pokriveno; treće, ako je virlo vrelo.
I još tri djevojke ne uzimaj. Prvo, ako su joj izpucane pete; drugo, ako je zle huje; treće, ako je raspikuća.[309]
I još u trihu žena ne uzimaj kćera. Prvo, od udovice; drugo, od ciganke; treće od skitačice.
I još troje ružno je u žena. Prvo, tanke noge; drugo, barakast[310] nos;

[306] Ovaj dio nedostaje kod Kemure. O traženju utočišta kod Boga kao vida zaštite od šejtana u Kur'anu stoji: „A ako šejtan pokuša da te na zlo navede, ti potraži utočište kod Allaha, On uistinu sve čuje i zna.“ (*Al-A'rāf*, 200.)
[307] Shodno hadisu: „Kada čujete kukurijekanje pijetla, molite od Allaha kakvo dobro, jer pijetao je ugledao meleka...“ Vidi: El-Munziri, „Muslimova zbirka hadisa…“, hadis br. 1881., str. 843.
[308] Bismila.
[309] U ovom i u narednim pasusima o ženama Ilhamija navodi narodne mudrosti koje nemaju utemeljenje u vjerskim izvorima.
[310] Dlakav.

ایوش اوتری دوبی نبویسه جینا بروو قادسه

حروزووی اوجوته دوقا اوشوته ترکه قادایما

ستوبوم واتره ایوش تری طعامه نموی یست

بروو اقواز غوریلو در غوا قویه برز بسملته بو

قربونو ترکه اقویه ورلوورلو ایوش تری دیه

ویقه نه اوزیمای بروو اقوسیوی ازبوچانه

یه ته در غوا قویه زله حو ترکه اقویه راسبی

قوکه ایوش اوتریهوز انانه اوزیمای قکاری

بروو اوداودوو بیجه درغوا اودجغانقه ترکه

اود سقتاجچه ایوش ترویه روز نویه اوزانا

بروو تانقه نوغه درغو باراقست نوس

قال اعوذ بالله من الشیطان الرجیم [illegible]

ترکه

treće, neumiven vrat.

I još u žena tri dunjade Dženneta imaju. Prvo, muževli tabani;[311] drugo, sobe; treće, kuća i avlija.

I još u žena tri su Džehennema. Prvo, po sokaku hodat; drugo, u jabandžinsku[312] kuću ić; treće, na sejran[313] i na teferić ić.

I još (sa) trima taifama[314] ne val(j)a se družit. Prvo, z budalastim; drugo, z đunāhćerom[315]; treće z djecom.

I još u tri vakta namaze ne klan(j)aj. Prvo, o izhodu Sunca; drugo, o zahodu Sunca; treće kad je (Sunce) na po neba[316] i kad ezan uči.[317]

I još troje ne val(j)a zaboravit. Prvo, Boga; drugo, Dženneta; treće Džehennema.

---

[311] Kod Kemure nejasno: „...prvo, muža voli tabani..."

[312] Stranac, tuđin.

[313] Mjesto gdje će biti viđen/a.

[314] Sekta, skupina.

[315] Griješnik.

[316] Kod Kemure nejasno: „...treće, kad je napunije..."

[317] Shodno hadisu: „Allahov Poslanik, a.s., zabranio je dva namaza: klanjanje namaza iza sabaha dok Sunce ne izađe i klanjanje poslije ikindije dok Sunce ne zađe." Vidi: El-Buhari, „Sahihu-l-Buhari...", tom I, hadis br. 588., str. 414. S druge strane, ne postoji vjerski propis o pokuđenosti klanjanja namaza u vrijeme dok se uči ezan.

١٥

تركه نا و مون ورات ايوش اوزانا تري دنياده

جتنه ايما يو پر و موزولي تا باني در غوسوبه

تركه قوكه اي اوليا ايوش اوزانا تريسو جهنمه

پرو و پوسو قا قوحودات در غوا و يا بانجنسقو

قوكوالك تركه نا سيران اناتفرج الك ايوش تريمه

طائغمه نوا لاسه در وزيت پرو و زبودا لا

ستيم در غوزكنا هكارم تركه زديجوم ايوش

اوتري وقته نمازه نقلا نا ي پرو و اوازهودو

سونكه در غوا و زاهود سونكه تركه قادية نا

پونبه اي قادا ازان اوجي ايوش ترويه نوا لا

زا بورا و بت پرو و بوغه در غو جنته تركه جهنمه

I još ti troje zaboravi. Prvo, dobri svoj amel[318]; drugo, kīn[319]; treće, ovoga svijeta ćeder[320].
I još troje ne radi obnoć. Prvo, kad predeš[321] vrlo ne pl(j)uj; drugo, kod svijeće ne sjedaj; treće, gibet ne čini.
I još troje kad bude mrak radi. Pendžere[322] zastri i polahko govori; drugo, kad čovo zovne namah[323] dojdi; treće, gotova lezi.

Po troje koje se najviše voli

I još ti ćuti najl(j)epši vaz. Pejgamber reče alejhis-selam: „Od ovoga svijeta troje ja najvolim. Prvo, ženskinje; drugo, lijep miruh; treće, namaz klan(j)at."[324]
I još Ebu Bekir Sidik[325] reče: „I ja troje najvolim.

[318] Tj., Nemoj se hvaliti svojim dobri djelima i drugima prigovarati!
[319] Lutnja, zloba.
[320] Briga, tuga.
[321] U smislu: kad predeš vunu.
[322] Prozor.
[323] Odmah.
[324] Ovaj hadis bilježi En-Nesai i djelu *El-Mudžteba*. Vidi: Ebu Abdurrahman Ahmed ibn Šuajb En-Nesai, „Sunen En-Nesai el-Mudžteba", Dar et-teisil, hadis br. 3974. i 3975., str. 439-440.
[325] Ebu Bekr Es-Sidik, r.a., prvi Pravedni halifa. Umro 634. godine.

ایوش تی ترویه زابوراوی پروودوبری سوی

عمل درغوقین ترکه اووغا سویته کدر ایوش

تی ترویه نرادی اوبنوك پرووقاد پرادش ورلو

نبلوی درغوقود سویکانسیدا ای ترکه غیبت

نه چینی ایوش ترویه قاد بودامراق رادیجره

زاستری ای پولا حقو غوووری درغو قادچو وو

زو نه ناماه دویدی ترکه غوتو والذی ایوش

تی کوتی نای لبشی وعظ پیغمبر رجه علیه السلام

اوداووغه سویته ترویه یا نای ولیم پروو

زنسقینه درغولیپ مروه ترکه نماز قلنات

ایوش ابو بکر صدیق رجه ایا ترویه نای

ولیم

Prvo, Pejgamberu u mubarek obraz gledat;
drugo, nemoj huje imat;[326] treće, moja kći nek je
pod n(j)egovim nićāhom[327].“[328]
I još hazreti Omer[329], radijallāhu ‘anhu[330], reče:
„I ja troje najvolim. Prvo, emri bi-l-ma’rāf[331];
drugo, nehji ‘ani-l-munker[332]; treće, izderanu
hal(j)inu.“
I još hazreti Osman[333], radijallāhu te’ālā ‘anhu,
reče: „I ja troje najvolim. Prvo, gladne nahranit;
drugo, Kur’an; treće, gole zaodjenut.“
I još hazreti Ali[334] radijallāhu te’ālā ‘anhu, reče:
„I ja troje najvolim. Musāfiru[335] hizmet[336] činit; i
ob l(j)eto postit; i sabl(j)om vlaha udarit.“
I još hazreti Ibn Abbas[337],

---

[326] Osnovni tekst neko je prekrižio, a ovaj dio teksta dopisan je na marginama stranice. U osnovnom tekstu pisalo je: „...drugo, nemoj jedurisat...“. Tako stoji i u drugom rukopisu *Ilmihala* u Gazi Husrev-begovoj biblioteci, dok kod Kemure stoji: „...drugo, jedurisat...“.

[327] Brak.

[328] Osim sahih hadisa u kojem se navodi troje koje voli Allahov Poslanik, a s., ostali navodi iz ovog poglavlja ne mogu se argumentovati niti su zabilježeni u hadiskim zbirkama. Slična predanja, uz neznatne izmjene pronašli smo u knjizi *Kašf al-hafā’* u kojoj su navedena raširena narodna predanja koja su neargumentovano pripisivana Allahovom Poslaniku, a.s. Predanja navedena u ovom poglavlju vidi: Ismā’il ibn Muḥammad al-’Ağulani, „Kašf al-hafā’ va muzīl al-ilbās ‘ammā ištahara min al-ahādīs ‘ala alsinea an-nnās“, Maktaba al-Kuds, Kairo, 1351. h.g., str. 340-341.

[329] Omer ibn Hattab, r.a., drugi je Pravedni halifa. Umro je 644. godine.

[330] Bog neka je zadovoljan s njim.

[331] Naređivati dobro.

[332] Odvraćati od zla.

[333] Osman ibn Affan, r.a., treći Pravedni halifa. Umro 656. godine.

[334] Alija ibn ebi Talib, r.a., četvrti je Pravedni halifa. Umro 661. godine.

[335] Putnik.

[336] Služiti.

[337] Abdullah ibn Abbas, r.a., amidžić Allahovog Poslannika, a.s. Umro oko 687.

17

پرووپيغمبرا ومبارك اوبراز غلدات درغو

نويدريسالت تركه مويه فكي نقيه پودنغويم

نكاحم ايوش حضرت عمر رضي الله عنه

رچه ايا ترويه ناي وليم پروو امر بالمعروف

درغو نهي عن المنكر تركه ازدرانو حلنو ايوش

حضرت عثمان رضي الله تعالى عنه رچه ايا ترويه

ناي وليم پروو غلادنه ناحرانت درغو قرآن

تركه غوله زا اودت ايوش حضرة علي رضي الله

تعالى عنه رچه ايا ترويه ناي وليم مسافرو

حزمت چنت اي اوبلتو پوستت اي سابلوم

ولاها اوداريت ايوش حضرت ابن عباس

radijallāhu te'ālā 'anhu, reče: „I ja troje najvolim. Od insāna na samo bižat; ibadet činit i z Bogom dost[338] bit; i tevbe[339] doć."[340]

I još hazreti Hasan[341], radijallāhu te'ālā 'anhu, reče: „I ja troje najvolim. Ob noć namaz klan(j)at; i pravo besjedit; i hastu[342] obić."

I još hazreti Husejn[343], radijallāhu te'ālā 'anhu, reče: „I ja troje najvolim. Boga milovat; fukaru[344] rad Boga milovat;[345] i šehid bit."

I još hazreti Hamza ibni Abdulmutallib[346] reče: „I ja troje najvolim. Vadu na mjesto donijet; emanet edā[347] učinit; džematile namaz klan(j)at."

---

[338] Biti prijatelj.

[339] Pokajati se.

[340] Kod Kemure nedostaje dio o prijateljstvu s Bogom i tevbi.

[341] Hasan ibn Ali, r.a., unuk Allahovog Poslanika, a.s. Umro 670. godine.

[342] Bolesnik.

[343] Husejn ibn Ali, r.a., unuk Allahovog Poslanika, a.s. Umro 680. godine.

[344] Siromah.

[345] Ovaj dio nedostaje kod Kemure.

[346] Hamza ibn Abdul-muttallib, r.a., je najmlađi amidža Allahovog Poslanika, a.s. Umro je 625.

[347] Izvršiti, ispuniti.

رضي الله تعا عنه رجه ايا ترويه ناي وليم اود

انسانه ناسامو برات ته عبادت جنت از بوغم

دوست بت اي توبه دوك ايوش حضرت حسن

رضي الله تعالي عنه رجه ايا ترويه ناي وليم

اوبنوك نماز قلنات ابراو وبسبديت اي حاستو

اوبيك ايوش حضرت حسين رضي الله تعا

عنه رجه ايا ترويه ناي وليم بوغه ملوات

فوقر وراد بوغه ملوات اي شهيد بت

ايوش حضرت حمزه ابن عبد المطلب رجه

ايا ترويه ناي وليم وعد ناميستو دونيت

امانت ادا اوجنت جماعتيله نماز قلنات

ايوش

I još hazreti Aiša[348], radijallāhu ‘anhuma, reče: „I ja troje najvolim. Materi i ocu ićrām[349] činit; i halāl teć[350]; i od harāma se čuvat.“
I još Fatima[351], radijallāhu te’ālā ‘anha, reče: „I ja troje najvolim. Sirotama i teškoj ženi šefa’at[352] činit; i kon(m)šijama ićrām činit; i fukari i zaifima[353] merhamet[354] činit.“
I još hazreti Mikāil[355], alejhis-selam, reče: „I ja troje najvolim. Oči koje plaču; i jezik što no zikr čini; i srce koje se boji.“
I još hazreti Isrāfil[356], alejhis-selam, reče: „I ja troje najvolim. Ālim-i āmila[357]; i zāhid-i sābira[358];

---

348 Hazreti Aiša, r.a., kćerka Ebu Bekrova i supruga Allahovog Poslanika, a.s. Umrla 57. godine po Hidžri.
349 Pogostiti.
350 Koristiti vjerom dozvoljene stvari.
351 Hazreti Fatima, r.a., kćerka Allahovog Poslanika, a.s. Umrla 632. godine.
352 Zauzimati se.
353 Slab, nemoćan.
354 Biti milostiv.
355 Melek Mikail jedan je rijetkih meleka koji se po imenu spominje u Kur’anu. Vidi: *Al-Baqara*, 87-98.
356 Israfil je melek koji će puhnuti u (sur) rog.
357 Učenjak koji postupa po svom znanju.
358 Strpljivi asketa.

ایوش حضرت عائشه رضي الله عنها رجه

ایا تروِیه نای ولیم ماتري اي اوچوا اكرام جنت

اي حلال تك اي اودحرامه سه جووات ایوش

فاطمه رضي الله عنها رجه ایا تروِیه نای ولیم

سیرو ثامه اي تشقوي زني شفعت جنت اي

قونشیامه اكرام جنت اي فقري اي ضعیفي مامر

حمت جنت ایوش حضرت میكائیل علیه السلام

رجه ایا تروِیه نای ولیما وجي قویه بلاجواي

یزیق نشتونو ذكر جني اي سرچه قویه سه بوني

ایوش حضرت اسرافیل علیه السلام رجه

ایا تروِیه نای ولیم عالم عامله اي زاهد صابره

i pomoć nejakom."

I još hazreti Azrāil[359], alejhis-selam, reče: „I ja troje najvolim. Na Boga tevećul[360]; i što rāzī[361] bit; i mut'ī bit."

I još hazreti Džebrāil, alejhis-selam, reče: „I ja troje najvolim. Zašle[362] l(j)ude na put navest; i (s) garibima[363] se družit; i ehlu ajal sahibijama[364] pomoć."

I još hazreti Allah, dželle šānuhu, reče: „I Ja troje najvolim. Muku dignut; i grihove oprostit; i sramotu pokrit."

I još ovi fakir[365] veli: „I ja troje najvolim. Tālibima[366] ders dat i vaz učinit; drugo, ćitāb načinit; treće, turkin(j)u pravu pod nićahom i dovi

---

[359] Azrail je melek smrti. Kod Kemure pogrešno piše: Israfil.
[360] Oslanjanje.
[361] Zadovoljan.
[362] Zalutale (lokalizam).
[363] Siromah, stranac.
[364] Bijednik, siromah.
[365] Tj., Ilhamija.
[366] Učenik.

اي بوموك نيا قوم ايوش حضرت عزرائيل عليه
السلام رچه ايا ترويه ناي وليم نابوغه توكل اشتو
داراضي بت اي مطيع بت ايوش حضرت جبرائيل
عليه السلام رچه ايا ترويه ناي وليم زاشله لوده
نابوت ناوست اي غريبمه سه درزت اي
اهل عيال صاحبيامه بوموك ايوش حضرت
الله جل شانه رچه ايا ترويه ناي وليم
موقود غنوت اغريهوه او پروشت اسرموتو
بوقرت ايوش اووي فقير ولي ايا ترويه ناي وليم
طالبمه درس دات اي وعظ اوچنت درغو كتاب
ناچنت تركه تورقنو پرا او بودنكاحم ايدوي

درژاته

držat.“

Četiri hedije

I još Pejgamber, alejhis-selam, kad ga Arap upita čime ćemo selāmet nać i u Džennet unić[367] reče: „Tko ove hedijje shazuri[368] on će selāmet nać i u Džennet unić. (Prva hedijja)[369] I još[370] hazreti Azrāil četiri šej'a[371]. Pomirit se z dušmanom; namaze naklan(j)at;[372] tevbe učinit; za Boga muhabbet[373] rabt[374] učinit.[375]

I još kaburu četiri hedijje ponijet. Primeta(?)[376] ne prinosit; pišag(k)e se čuvat;[377] Kur'an učit;[378] obnoć nafile klan(j)at.

I još Munkiru ve Nekiru[379] četiri hedijje ponijet. Prav jezik dāimā bit; gibet ne činit; hak besjedit;

---

367 Dio: „..i u Džennet unić...“, nedostaje kod Kemure.

368 Spremiti.

369 Ovaj dodatak stoji i kod Kemure i u drugom rukopisu u Gazi Husrev-begovoj biblioteci.

370 Ovaj dio nalazi se samo u ovom rukopisu.

371 Stvar, predmet.

372 Kod Kemure su prva i druga stvar pomiješane i nejasne: „...prvo, pom(i)rit se; drugo, i-z-dušmanom namaz ne klanat...“

373 Ljubav.

374 Vezati se.

375 Kod Kemure: „...rad Boga muhabbet dat učinit“, što je nejasno.

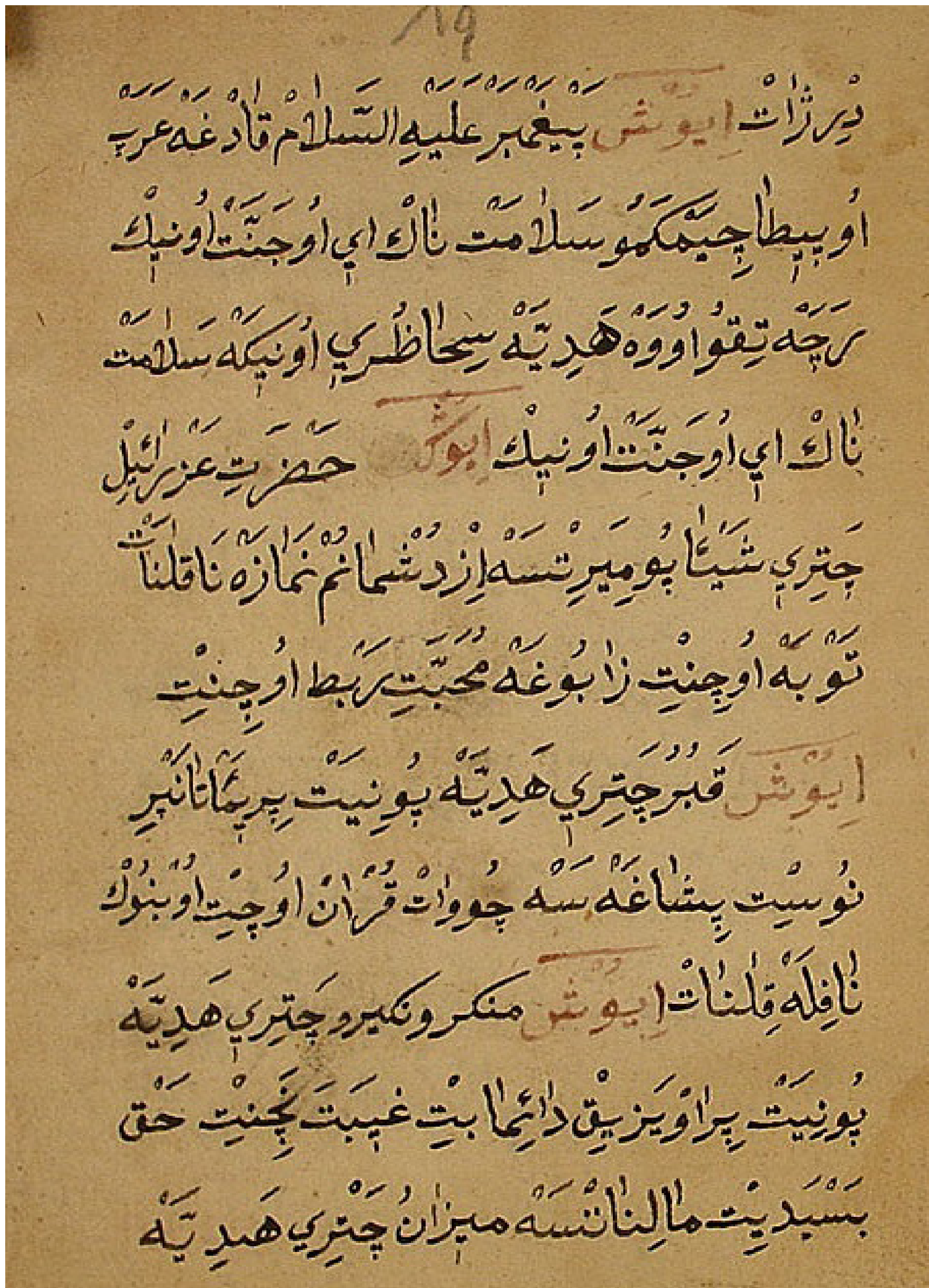
376 Nejasno u sva tri rukopisa. Kemura je ovu riječ preskočio, dok je u u drugom rukopisu u Gazi Husrev-begovoj biblioteci ova riječ nečitka. Na osnovu hadisa moglo bi biti: *nemimeta ne prinosit* (tj., tuđe riječi ne prenositi).

377 Shodno hadisu: Ibn Abbas, r.a., prenosi da je Vjerovjesnik, a.s., prošao pored dva groba i kazao: „Njih dvojica su kažnjavaju, ali se ne kažnjavaju zbog velikog grijeha; jedan od njih nije pazio na mokraću, a što se tiče drugog, on je prenosio tuđe riječi (nemimet).“ El-Buhari, „Sahihu-l-Buhari...“, tom I, hadis br. 218, str. 183.

378 Shodno hadisu: „Sura Tebareke (*Al-Mulk*) je zaštitnica od patnje u kaburu.“ Vidi: Ebu Bekr Abdurrezzak ibn Hemmam es-San'ani, „El-Musannef“, valorizacija: Habibur-Rahman el-'Azmi, El-Medžlis el-'ilm, 1970. godine, tom 3., hadis br. 6025., str. 379-380.

379 Munkir i Nekir su meleki koji će umrle osobe ispitivati u kaburu.

malinat se(?)[380]. (I još) Mizānu[381] četiri hedijje

[380] U sva tri rukopisa piše isto. Značenje ove riječi nam je nepoznato.

[381] Vaga na kojoj će se mjeriti dobra i loša djela na Sudnjem danu.

ponijet. U amelu hulus; ezijjet nikome ne činit; lijepu huju imat; mlogo subhanallāh i kelime-i tevhīd donosit.

I još Sirāt-ćupriji četiri hedijje ponijet. Proždrijet l(j)utn(j)u;[382] od grijeha se čuvat; u džemat ići; dāimā dobre poslove radit.

I još Māliku[383] četiri hedijje ponijet. Od Božjeg straha plakat; moć(nu) sadaku davat; Kur'an učit;[384] oca i majku slušat.

I još Rizvānu[385] džennetskome četiri hedijje ponijet. Na muku sabur činit; na nīmet šućur činit; na mal infak[386] činit;[387] čuvat emanete.

I još duši četiri hedijje ponijet. Malo jest;

[382] O tome Hasan el-Basri kaže: „Zaista je Allahu, dž.š., najdraži (...) gutljaj srdžbe koju (čovjek) proguta čineći dobro, praštajući i pokazujući blagost." Vidi: El-Hasan el-Basri, „Čujem šum, prijatelja ne vidim", s arapskog preveo Mehmedalija Hadžić, Islamska zajednica Zagreb, Zagreb, 1989., str. 23.

[383] Malik je melek čuvar Džehennema.

[384] Umjesto „...Kur'an učit...", kod Kemure stoji: „...proć se grihova..."

[385] Ridvan je melek čuvar Dženneta.

[386] Dijeliti.

[387] Ovaj dio nedostaje kod Kemure, a nalazi se u druga dva rukopisa.

پونيت او عملو حلوص اذيت نقمه نه چنت لپو

حويوا ايمانت ملوغو سبحان الله اي كلمۀ توحيد دو

نوست ايوش صراطكو بري چتري هديه پو

نيت پروژ دريت لوتنوا ودغريهاسه چووات

اوجماعت ايكي دائما دوبره پوسلووه رادت ايوش

مالك چتري هديه پونيت اودبوزيغ ستراحه

بلاقت موچه صدقودا وت قرآن اوچت اوچه اي

مايقو سلوشات ايوش رضوان جنتسقومه

چتري هديه پونيت نا موقو صبر چنت نا نعمت

شكر چنت نا مال انفاق چنت چووات امانته

ايوش دوشي چتري هديه پونيت مالويست

مالويت

malo pit; malo spavat; dāimā estagfirullah govorit.

I još Muhammedu, a.s., četiri hedijje ponijet. Milovat ga; sunnete n(j)egove radit; milovat mu (u)kućane[388]; i sve ashabe.

I još Bogu, dželle šānuhu, četiri hedijje ponijet. Dobre poslove radit; hrđave ne radit; halk nasihat[389] činit; i svakome merhamet činit.

O Ilmihalu i Ilhamiji

I još ti znaj, u ovoga[390] ćitāba tri sifata (imaju). Prvo, iz velikije ćitāba je izvađen;[391] drugo, što god je adžemi[392] najlazumnije onamo ima; treće, što većma gledaš po n(j)emu više ćeš ilma znat.

I još ti znaj, u n(j)emu su tri iluma. Prvo, ilmi akājid[393]; drugo,

---

[388] Ehli-bejt je uža porodica Allahovog Poslanika, a.s., koju po nekim predanjima sačinjavaju: Hazreti Alija, amidžić i zet Allahovog Poslanika, a.s., njegova supruga hazreti Fatima, r.a., kćerka Allahovog Poslanika, a.s., i hazreti Hasan i Husejn, unuci Allahovog Poslanika, a.s.

[389] Savjetovati.

[390] Kod Kemure samo stoji: „...u kitaba imaju tri sifata...“, tako da se na osnovu toga, ustvari, ne zna da se ovaj pasus odnosi na Ilhamijin *Ilmihal*.

[391] Odnosno, njegov *Ilmihal* oslanja se na referentne izvore.

[392] Nearap. Kod Kemure je ova riječ izostavljena, a nalazi se i u u drugom rukopisu u Gazi Husrev-begovoj biblioteci.

[393] Znanje o vjerovanju.

21

مالوٖيتْ مالوٖ سپاوتْ دائماً استغفر الله غووريتْ

محمد عليه السلام چتري هدية پوٗنيتْ

ميلوٗواتغه سنّته نغووه رادتْ ميلوٗواتموقوكانه

اسوه اصحابه بوٗغوجل شانه چتري هدية

پوٗنيتْ دوٗبره پوٗسلوٗوه رادتْ هركاوه نه رادتْ

خلق نصيحت چنتْ اسوا قموٗ مرحمت چنتْ

تي زنايْ اوٗ اوٗغا كتابه تري صفته پرووازولقيه

كتابايه ازواكن درغوشتوغوديه عجمي نايي

لازمنه يه اوٗنموا يما تركه شتووكما غلدا اش

پوٗنموو پشه كش علمه زنات تي زنايْ

اوٗنموسوٗ تري علمه پروٗ وعلم عقايد درغوٗ

ilmi a'māl
I još po n(j)emu tko uzradi pravi je Džennetlija. Prvo, emin[394] će bit od vode i vatre i hrsuza[395]; ne će se bojat zalima[396] (i) ima(t) će u kući i u malu i u evladu[397] golem berećet; treće, u ajetu vako veli:

اَسْتَعِيذُبِاللهِ وَمَنْ يَتَّقِ ٱللَّهَ يَجْعَلْ لَّهُۥ مَخْرَجًا وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لاَ يَحْتَسِبُ.[398]

I još ti znaj, u ovoga Žepčanina Abdulvehhaba tri sifata imaju. Prvo, rahmetu je muhtadž; drugo, đunāhćer je, magfiretu[399] je muhtadž; treće, zaif je, tko uzuči ovi ilmihāl n(j)ihovoj je dovi muhtadž.[400]

[394] Siguran.
[395] Lopov.
[396] Tiranin.
[397] Porod.
[398] „Tražim zaštitu kod Allaha (od prokletog šejtana): „A onome koji se Allaha boji, On će izlaz naći i opskrbit će ga odakle se i ne nada...“ (*At-Talāq*, 2-3)
[399] Oprost.
[400] Ovaj dio nedostaje kod Kemure, a nalazi se u drugom rukopisu Ilhamijinog *Ilmihala* u Gazi Husrev-begovoj biblioteci.

علم اعمال تركه علم اخلاق ايوش يونمو تقو
اوزرادي پراوي يه جنتليه پروو امنكه بت
اودوودداي واتره اي جرسوزه درغونا كسه بوبات
ظالمه ايماكه اوقوكي اي اومالواي اواولادوغولم
بركت تركه اوايتوا وااقوولي استعيذ بالله
ومن يتق الله يجعل له مخرجا ويرزقه
من حيث لا يحتسب ايوش تي زناي
اواووغاز بچاننه عبدالوهابه تري صفته
ايمايو پروورحمتويه مختاج درغوكنا هكاريه
مغفرتويه مختاج تركه ضعيفيه تقوا وزوجي
اووي علم حال نهوي يه دووي مختاج تمت تمام

Mudri savjet muderrisa Karahodže

I još Karahodža[401] veli: „Četvero ima: jedno ako ne uradiš, dan ćeš se kajat; drugo ako ne uradiš godinu, ćeš se kajat; treće ako ne uradiš do smrti ćeš se kajat; četvirto ako ne uradiš do kijameta ćeš se kajat.

Prvo, kad ustaneš iz konaka ne ruča(vši), dan ćeš se kajat; drugo, kad l(j)udi siju ako ne posiješ, godinu ćeš se kajat; treće, kad se ženiš ako n(j)e[402] ne vidiš, do smrti ćeš se kajat; četvirto, kad si mališan ako ne uzučiš (nauke) do kijameta ćeš se kajat."

[401] Radi se o jednom od dvojice poznatih muderrisa Ferhat-pašine medrese u Žepču, Abdullah-ef. ili Ahmed-ef. Karahodži.

[402] Tj., djevojku koju ćeš oženiti.

ایوش قره حوجه ولي چتور وايمايد نوا قونه

اوراديش دانكشه سه قايات درغوا قونه اوراديش

غودنو كشسه قايات تركه اقونه اوراديش

دوسمرتي كشسه قايات چتورتوا قونه اوراديش

دوقيامته كشسه قايات پرووقاداوستاناش

ازقوناقه نه روكاودانكشسه قايات دربغوقادلودي

سيوا قونه بوسياش غودنو كشسه قايات تركه

قادسه زنيش اقونه نه ورديش دوسمرنكشسه

قايات چتورتوقادسي ما الشان اقونه اوزوجيش

دوقيامتا كشسه قايات

كتب الحقير الفقير الي رحمة ربه القدير مصطفى ابن ابراهيم بدي

راجب يكرمي يدنجي كوني حاظر اولمش فرينجه قصابا كي عمر محله عتيق يازمش

[illegible]

LITERATURA

1. Al-'Ağulani, Ismā'il bin Muḥammad: „Kašf al-hafā' va muzīl al-ilbās 'ammā ištahara min al-ahādīs 'ala alsinea an-nnās", Maktaba al-Quds, Kairo, 1351. h.g.
2. An-Nasāī, Abu Abdurrahman Ahmad bin Šuajb: „Sunan An-Nasāī Al-Muğtaba", Dār at-ta'sīl, 1436., h.g.
3. Dobrača, Kasim: „Tuhfetul-muṣallin ve zubdetul-haši'in od Abdul-Vehaba Žepčevije Ilhamije", *Anali GHB*, knj. II-III, Sarajevo, 1974.
4. El-Munziri: „Muslimova zbirka hadisa – sažetak", prijevod s arapskog Muhamed Mrahorović..., El-Kalem, Sarajevo, 2004.
5. Hadžihuseinović, Salih Sidki – Muvekkit: „Povijest Bosne", s turskog preveli Abdulah Polimac..., knj. 2., El-Kalem, Sarajevo, 1999.
6. Hadžijamaković, Muhamed: „Ilhamija život i djelo", El-Kalem 1991.
7. Huković, Muhamed: „Alhamijado književnost i njeni stvaraoci", Svjetlost, Sarajevo, 1986.
8. Huković, Muhamed: „Napori za uvođenje narodnog jezika u početne vjerske škole muslimana", *Anali GHB*, knj. XVII-XVIII, Gazi Husrev-begova biblioteka, Sarajevo, 1996.
9. Humo, Omer Hazim: „Sehletul-vusul", Muzej Hercegovine, Mostar, 2010.
10. Kasumović, Ismet: „Bergivija na bosanskom jeziku", *Islamska misao*, god. XIII, br. 150, Sarajevo, 1991.
11. Kaymakcan, Recep: „Islam in Turkish Religious Education: From Traditional Understanding to Modern", u *Islamic Textbooks and Curricula in Europe*, Peter Lang – Internationaler Verlag der Wissenschaften, Frankfurt am Main, 2011.
12. Kemura, Ibrahim: „Ilmihal Abdul Vehab Ilhamije na „bosanskom

jeziku“, *Glasnik VIS-a*, god. XXXVIII, br. 1-2., Sarajevo, 1975.

13. Lavić, Osman: „Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa/Gazi Husrev-begova biblioteka Sarajevo“, sv. X, London, Al-Furqān Fondacija za islamsko naslijeđe; Sarajevo, Rijaset Islamske zajednice u BiH, 2002.

14. Lavić, Osman: „Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa/Gazi Husrev-begova biblioteka Sarajevo“, sv. X, Sarajevo, Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine, London, Al-Furqān Fondacija za islamsko naslijeđe, 2011.

15. Mehmedović, Ahmed: „Abdulkerim-efendija Defterdarija Zuhdi Sarajlija i njegov spjev *Šurut-i islam*“, *Anali GHB*, knj. XXXVI, Gazi Husrev-begova biblioteka, Sarajevo, 2015.

16. Nametak, Fehim: „Pregled književnog stvaranja bosansko-hercegovačkih muslimana na turskom jeziku“, El-Kalem, 1989.

17. Popara, Haso: „Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa/Gazi Husrev-begova biblioteka Sarajevo“, sv. IX, London, Al-Furqān Fondacija za islamsko naslijeđe; Sarajevo, Rijaset Islamske zajednice u BiH, 2001.

18. Resić, Idris i Mašović, Sulejman: „Ilmihal kratka uputa u islam“, Visoki saudijski komitet za pomoć BiH, Bihać, 1993./94.

19. Sokolović, Osman Asaf: „Ahmed karahodža (Abdul-Vehab)“, *Gajret*, god. XV, br. 2., Sarajevo, 1934.

20. Topal-hodža merhum hadži Muhammed-efendi: „Šurutul-islam“, Sarajevo, 1334. h.g.

21. Ždralović, Muhamed: „Abdulvehab ibni Abdulvehab Žepčevi-Bosnevi (Ilhamija)“, *Anali GHB*, knj. V-VI, Sarajevo, 1978.

SADRŽAJ